

КОРОТКИЙ ПАСТОРТ КНИГИ

Шифр Фб 91 Ф23 Инв. № 4123177

Автор Франко Я

Назва Левзії

Місце, рік видання Б., 1925.

Кіл-ть стор. LV, 139, [3]с.

- " - окр. листів

- " - Ілюстрацій 11-перо

- " - карт

- " - схем

Том частина вип.

Конвюлот

Примітка:

25.04.84
[Signature]

І. ФРАНКО

П О Е З І Ї

Редакція та вступна стаття
М. ЗЕРОВА

КНИГОСПІЛКА
1 9 2 5

Друкарня Київської Філії Книгоспілки,
вул. Свердлова, 8.—Тираж 5.000.
Ократ № 10145.

**Державна
Республіканська
БІБЛІОТЕКА УРСР
і.в. КІРС**

Іван Франко.

ФРАНКО-ПОЕТ.

I.

Становище Франка в наших літературних смаках та оцінках все ще не з'ясоване повно і всебічно. Що автора „Каменярів“ та „Мойсея“ треба визнати за найсильнішого з представників пошевченківської творчості, що його місце в історії українського письменства поруч Шевченка і Лесі Українки—в цьому не сумнівається ніхто. Навіть новітні поети, яким раз-у-раз закидають неповагу до батьків і традицій,—і ті ладні бувають визнати за Франком певну дозу величності, хоч і обставляють своє признание низкою вастережень. Різноголосиця починається, коли критики і просто „читачі з голосом“ (кращого виразу не знайду) пробують визначити, чим цінна для нас Франкова творчість. В цьому, розуміється, нема нічого дивного,—школа тільки, що ця різноголосиця не веде до спеціальних *студій!* Франко як поет розкривається перед кількома поколіннями не втрачаючи своєї актуальності, і кожна генерація сприймає його по-своєму.

Для покоління, голосом якого в критичні статті акад. С. О. Єфремова, з Франка перш за все „співець боротьби і контрастів“. Центральне значіння в цьому—„Єфремівському“—сприйнятті Франка мають такі повісті,

як „Борислав сміється“, трохи риторичний „Захар Беркут“, „Перехресні стежки“,—всі ті твори, де вірний учень Золя, наш автор спускається на самий спід сучасного йому громадянства, подаючи образи хижацької експлоатації та різкого контрасту гнобителів і пригноблених. Порушена гармонія селянського життя; свіжі, запашні поля, що поступилися місцем глибоким штольням та „горбам сірої ілястої глини“—на поверхні; обмащені, „заталапані“ Івані-ріпники, Яці Залепуги і пожадливі на гріш, зачерствілі в гонитві за ним, Германи Гольдкремери,—от що дав ключ до зрозуміння Франка. Відповідно до цього, в поетові, що сам себе инколи уживав „романтиком“, С. Єфремов, як перед ним Драгоманов*), особливо цінить елементи „натуралістичного“ трактування життя, а з усіх збірників поезій чи не найбільшу увагу віддає першому—„З вершин і низин“. Громадянський запал, що диктує авторові „Каменярів“, „Христа і Хрест“, „Беркута“, „Тюремні сонети“; реалістичні „Галицькі образки“, жахливі малюнки поеми „До Бразилії“, нарешті тонко стилізована инколи дидактика „Мого Ізмарагду“ (афоризми, легенди, притчі)—краще надаються до витлумачення в публіцистичній манері Єфремова, ніж „надзвичайно сильні і гарні поезії, мукам неподіленого кохання присвячені“—„Зів'яле Листя“ та „Із днів журби“. Правда, С. О. Єфремов прекрасно вказує, яке місце в поезії Франка займає „боротьба“, боротьба внутрішня, боротьба людини з самим собою, з власною натурою; він признає, що ці моменти Франко ставить часом „на переді“, „на покуті“ в своїх творах**),—але, на його

*) Листи до Франка і инш., т. II, стор. 298.

**) Єфремов С. Співець боротьби і контрастів К. 1913, стор. 163.

думку, стихія героїчного у Франкові побиває ноту жалощів і внутрішнього роздвоєння — і тому нема рації внутрішню історію Франка-поета драматизувати, як боротьбу двох, майже однакової сили, половин його душі. Навіть в скорбних своїх думках він не далеко одходить від героїчного шляху своїх „Вершин і Низин“; виявляти свої особисті почуття він соромиться, а виявляючи їх, шукає виправдання в міркуваннях, що такі твори „можуть добру службу справити громаді, показуючи, як не повинно жити та одвертаючи від того, чого треба стерегтися“*). Для доказу Єфремов посилається на Франків вступ до „Зів'ялого Листя“ („Може образ горя і мук хорої душі оздоровить де-яку хору душу в нашій суспільності“), діймаючи віри хитрому маскуванню поета в образ якоїсь іншої людини, з вражливим серцем і слабою вдачею, що доходить до самогубства; незахитаний *кінець-кінцем* героїзм вбачаючи там, де Євшан відмітив „страшне трагічне роздвоєння“ **).

Єфремовському портретові Франка закидають де-яку однобокість, як і багатьом портретам його історії письменства та критичних монографій. Ця видима однобокість цілком виправдується тим не так науковим, як громадсько-педагогічним завданням, що *в свій час стояло перед автором*: вказати *faculté maîtresse* української літератури, найодмітнішу рису її природи, підкреслити „героїчний“, мовляв за С. Венгеровим, її характер... Але, нехай і однобокий, портрет Франка у Єфремова робить більше вражіння, а ніж розплив-

*) Єфремов С. Співець боротьби і контрастів, стор. 146-147.

***) Євшан М. Поетична творчість Франка. Укр. Хата, 1910, кн. VII-VIII, стор. 458-465.

частий і спрощений, затертий деталями образ, який знаходимо в книзі А. Крушельницького*).

Але книзі акад. С. Єфремова властива ще й інша риса. Автор ніде не сумнівається в літературній майстерності Франка, в його „мистецькому орудуванні формою“; його руку він скрізь узивав добре вправленою, „тямущою“, а „Зів'яле Листя“ ладен поставити на одну височінь з Гайневською „Книгою Пісень“. В цьому він мав далеко більше рації, аніж критики і читачі пізнішого призову, що, співчуваючи першим крокам українського модернізму, стояли на позиціях вишуканого слова і немов ображені афоризмом Франка:

Слова—полова

часто готові були закидати йому недосконалість, недовершеність *форми*. Так мені не раз доводилося чути голос (одного з епігонів „Молодої Музи“), що Франко-поет був нечутливий до канонічних форм сонету, октави, то-що; що, розпочавши свого „Мойсея“ прегарними терцинами („Народе мій, замучений, розбитий!“), він потім перейшов на коломийкову міру і нуту („Сорок літ проблукавши Мойсей по арабській пустині“). Явне непорозуміння: енергійні п'ятистопові анапести „Мойсея“, з цезурою по третім арзисі, нічого спільного з коломийковими віршами, крім друкової конфігурації, не мають... До таких голосів по суті можна привднати і обережнішого Антона Крушельницького, з його твердженням, що:

Зміст, істота віршу—оце найважливіше у Франковій творчості. Правда, форма його віршів як кована; і

*) Іван Франко (поезія), написав Автін Крушельницький: В-во Якова Оренштейпа в Коля́мні, sine anno, стор. 279.

коли під зглядом різnorodности форми, пришадної краси внішнього одягу поезії, можна у молодшого покоління вказати на мистців, жерців, що так скажу, самої форми, то під зглядом ідей, що проявляються у змісті поезії Франка, не то що ніхто його не перейшов, але ледве чи й наблизився до його вершин*).

Ще обережніше й тонше висловлюється А. Ніковський, що заперечує немішану чистоту, суту поетичність Франкової творчости:

Іван Франко один з найбільш освічених у нас людей, знався він на поезії сучасній європейській і античній, а сам був поетом не дуже чистого натхнення, не дуже високих верхів емоції, бо гнався все вперед в матеріальному просторі, проходив етапи думки, а цурався спочивку, котрий тільки й дав граціозні форми та екзотичні мрії**).

І нарешті—Дорошкевич, що повторює всі наведені напади на форму у Франка, особливо натискаючи на слабу евфонічність його віршу та занадто сильну провінціяльну закраску його мови (фонетики, морфології, словника):

Ідеологізм її (мова йде про збірку „З вершин і низин“) не прибрано в бездоганне мистецьке слово, не підпорядковано законам поетики. Одноманітність метрики, неевфонічність виразів і рим, штучність наголосів і загальний реторизм поезій,—усе це стоїть на перешкоді безпосередньому мистецькому прийняттю.

*) Крушельницький А. Цитован. твір, стор. 271.

***) Ніковський А. Vita Nova. Критичні нариси. К. 1920, Т-во „Друкарь“, стор. 85.

Навіть мова цих перших творів Франкових відбиває занадто специфічні особливості галицької говірки...

і далі (в загальній характеристиці Франкової поезії):

...гадаючи що „слова-полова“, Франко не надавав їм самостійного, самоцільного значіння в процесі ліричного прийняття... *моменти словесної музики, евфонії, моменти художнього ритму* не звертали на себе постійної уваги поета*).

Половину цих характеристик Франкової форми збудовано на дохапцем взятих, похапцем зформулованих вражіннях. Від уважного розгляду частина їх розвіюється цілком, частина — знаходить своє пояснення, виправдання, а часом і значне обмеження.

Так, напр., не можна заперечити, що мова раннього Франка страждає на численні діалектизми, провінціалізми, що в ній зустрічаються инколи, і елементи „рутенщини“, високого галицького стилю попередньої доби, зорієнтованого на стару книжну мову: напушисті, „бомбастичні“ вислови, надумані наголоси, варваризми. Навіть великий приятель поетичного хисту Франка, Драгоманов часом жалівся, що йому трудно зорієнтуватися в розмірі галицьких віршових писань („у вас якась инша просодія“) і висловлював бажання почути поезії „Вершин і низин“ в інтерпретації якогось доброго читця „із ваших“. Хиби своєї мови прекрасно розумів і сам Франко:

Що в моїх давніших віршах мова не все чиста, це ще тим легше зрозуміти, що я особисто переходив

*) Дорошкевич Ол. Підручник історії української літератури. „Книгоспілка“, Київ, 1924, стор. 184, 189.

де-які такі ступні розвитку (а хто в Галичині не переходив їх в тім часі!), де панувало намагання притлумити почуття живої чистої мови, котре ще змалку було у мене сильно розвите. На мні в мініатурі повторилося те, що в великім розмірі бачимо на всій галицько-руській літературі: школа, граматика і спори язикові прибили і закаламутили чистоту народньої мови*).

Але де далі, мова Франкова все більш очищається, наближаючись до мови України Російської. Шлях її— від Дністра на Дніпро, з Заходу на Схід. Її тенденція протилежна тенденції Коцюбинського, що і лексичним добором і стислістю ділової синтакси де далі, то все більше орієнтувався на Західню Україну... „Із днів журби“ „Semper tūo“, „Мойсей“ з погляду моєи далеко чистіші, свобідніші від книжного нальоту, як твори „молодомузців“ Карманського, Пачовського, Чарнецького, не кажучи вже про таких васалів польської поезії, як Твердохліб або Луцький.

Ще рішучіше треба заперечити слова А. Крушельницького (і Дорошкевича) про одноманітність Франкових ритмів. Кого в вищенаведеній цитаті Крушельницький розумів під „мітцями форми“—не знати. Можливо—Вороного, Олеся, можливо—Карманського, Пачовського, поетів „Молодої Музи“. Але варт поставити поруч першу-кращу збірку Франка і книжку якогось із молодших поетів, щоб переконатись в більшій розмаїтості Франка. Де сонети в Олеся? Де терцини у Вороного? Яка поезія

*) З вершин і низин. Вид. 189) р. Передмова, стор. 3-5.

Олеся не в прихованим або явним романсом? А сонети Вороного—хіба не протікають вони в амфібрахіях; а його октави—хіба не одягають чисто-ліричних предметів („Мандрівні Елегії“)? Або взяти Карманського. Кого не втомлять його п'яти й шостистопові ямби, з настирливими жіночими римами? Хіба не одноманітні в своїх силабічних нахилах Чарнецький і Пачовський („Люді й Марені терновий огонь мій“). Тимчасом у Франка—суто-тонічний вірш; різноманітність римування, як у поетів наддніпрянських, вихованців російської школи, і різноманітність строфічна, якої ні наддніпрянські поети, ні галицькі не посідають; у нього зразкові елегійні дистихи, оперені внутрішніми римами („Весняна елегія“) безмірно кращі *формально*, як „Раб“ Вороного або „Поетові“ Самійленка („Годі тобі малювати Дніпро“); прегарні октави, яких ні перед „Новим життям“ та „Лісовою ідилією“, ні після них не писав у нас ніхто (тільки Рильський в „Чумаках“ підхопив Франківську традицію, зрозумівши ліро-епічне єство октави); Дантовської сили терцини з характерним петроюванням одного виразу в початку строфи (порівн.: „Поете, тям“...) і з конденсацією мисли в останньому рядку (пор. „За прикладом Єгиптянки Марії“—нашої збірки стор. 114). Непричетний до „неокласицизму“, узиваючи себе „романтиком“, Франко ще в 1893 році навчав українських поетів писати сонети:

Голубчики українські поети,
Невже вас досі нікому навчити,
Що не досить сяких-таких зліпити
Рядків штирнадцять,—і вже в сонети.

П'ятистоповий ямб, мов з міді литий,
Два—з чотирьох, два з трьох рядків куплети,
Пов'язані в дзвінкі римові сплети,—
Лиш те ім'ям сонета слід хрестити.

Тій формі зміст най буде відповідний.
Конфлікт чуття, природи блиск погідний
В двох перших строфах ярко розгортаєсь.

Страсть, буря, бій, мов хмара, піднімаєсь:
Мутить блиск, грізно мече, рве окови,—
Та при кінці сплива в гармонію любови.

Його власні сонети, не завжди строгі в римуванні, відзначаються проте суто-сонетним розвитком теми. Вдавалися йому і білі п'ятистопові ямби („Ідилія“, „Як голова болить“), і Гайневські хореї в поемах („Страшний суд“). Умів він знаходити і свої власні ритмічні форми („Мойсей“). А практики українського верлібру певне не відмовлять Франкові чести зручного орудування різними формами вільного віршу („Чого являвсья мені“ — нашої зб. ст. 42, „З усіх солодких любих слів“ — н. зб. стор. 70, кілька гумаристичних речей в збірці „Давне й Нове“ 1911 р.).

Залишаються ще докори на бідність евфонії та загальний прозаїзм творчости. Їх треба визнати слухними, хоч далеко не в тій мірі, в якій їх підносять критики. Як покладеш на карб Франкові евфонічні дефекти, коли навіть у прославленого за музичність віршу Тичини, всупереч усім правилам милозвучности, читаєш: „Над мною, підо мною Біжать світи, горять світи Музичною рікою?“ І прозаїзми і евфонічні огріхи дуже легко зрозуміти і вибачити, взявши на увагу умови, в яких писалися Франкові поезії.

В своїй першій статі про Франка М. Євшан писав:

Поезія для таких людей, як Іван Франко, що ціле своє життя працювали насамперед для громади, для других, це момент виїмковий в житті; це річ для них найбільш коштовна і, можна сказати, люксова. Хвилі, коли такі громадські діячі... можуть віддатися своїм поетичним настроям, рідкі і вихоплені з рук у життя. Вони ніколи не мають для них часу, звичайно, не ставляться навіть серйозно*).

Пишучи уривками, не маючи часу обробляти свої речі, Франко часто не міг надати своїм віршам тої милозвучности, до якої ми звикли тепер. І все таки серед його поетичних речей, навіть ранніх, можна вказати багато сильних звуком і евфонічно впорядкованих. „Беркутові“, правда, бракує ритмічної чіткості та евфонічної викінчености, але навряд можна відмовити їх „Каменярам“ та „Вічному революціонерів“.

Голос духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По варстатах ремісницьких,
По місцях недолі й сліз...
Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавіна...

Навряд чи можна, не відчуваючи „музики слова“, дати такі прекрасні анапести в хорях! Або що можна заперечити з музичного боку таким перлинам лірики, як „Безмежне поле в сніжному завою“, „Не минай з погордою“, „Червона калина, чого в лузі гнешся“, як усі ліричні строфи „Лісової Цдилії“ (хоч до Франка, як поета монументального, можна ставити тут інші, легші, вимоги, ніж до

*) Укр. Хата. 1910, VII-VIII, стор. 458.

ліриків мініатюристів). Якась сувора і проста гармонія чується в неприкрашеному зовнішніми ефектами слові поета! Ні, там де Франко мав змогу обробляти свій вірш, або де його вірш фіксував „вершини“ емоції,—там він умів бути бездоганим...

Чи не те-ж треба сказати і про закидувані йому прозаїзми? Вірно, що він часом писав безобразово, не давав своїй думці художньо дійти; підтримував свої художні замисли публіцистичними підпорами, перемішував слова і вирази різних стилів. Навіть у „Мойсеї“ трапляються інколи прикрі дефекти. Як-би хотілося, наприклад, щоб старозаповітний пророк не говорив про нетямущих рабів на гордині *котурні*“, не звертався до бога:

О, Всезнавче, чи знав ти вперед
Про такі *результати*?

не розказував давнім гебреям грецького міта про Оріона, коли-б взагалі в його словах було менше словника і невідпорної фрази галицького вічевого красномовця... І проте ці зривання поетичної мови в прозу, елементи голої публіцистики в віршах на громадські теми, або, як каже О. Дорошкевич, ця „перевага реторики над настроєм і думки над мистецьким словом“—в помітній мірі властиві його найменш виробленим речам (поема „Похорон“). Але єсть багато прикладів іншого. Візьмим цикл поезій „На старі теми“ (в книзі „Semper tiro“) —початок їм дають тексти біблейських пророків, цитати з псалмів, із „Слова о полку Игореве“. Основу їх становлять рефлексії публіциста. Але невже це все реторика, холодна, не зігріта емоцією? Не кажу про „Глас вопіючого в пустині“,—нашу українську

версію біблейського образу пророка,—ні про „Крик серед півночі в якімсь глухім околі“, з несподівано сильним вкінці: „А кров із руських ран все рине, рине, рине“... Ці поезії сильні все таки своєю образовою стороною. Беру посланів „Антошкові П.“, галицькому москвофілові, відповідь на його статтю „Тщетная работа сепаратистов“:

Діалект чи самостійна мова?...

Коли все це і проза, газетна стаття, переказана віршом, то чи не треба визнати, що емоція, доведена тут до найвищої t⁰, перетоплює цю „прозу“ на щось, не нижче і не слабше своїм впливом від сутої поезії.

І коли взагалі ми хочемо оцінити Франка, як поета,—чи не пора нам покинути розкладати його творчість на високого гатунку ідеї, („ставши на висоті Шевченківської ідеології“)... і техніку, ніби-то недотриману й слабу (хоч досі ще ніхто з українських поетів не показав такої розмаїтості віршу)? Чи не треба постаратися, щоб схопити Франка, як творчу індивідуальність (з середини), як *цілого поета?* Це і мав на увазі М. Євшан, коли в другій своїй статті писав, що ми часто „підходимо до справи догматично“ і через те любимо поета за „одну якусь симпатичну нам рису його творчості, за його суспільні ідеали, чи проповідь або за кілька лірик (тоб-то ліричних поезій) в стилі „modern“. А цілий чоловік, цілий творець, його лабораторія духа для нас закриті“ *).

Що-ж являє собою Франко як „цілий чоловік“, „цілий творець“?

*) М. Євшан. Іван Франко. ЛНВ. 1913, IX, стор. 269-290.

II.

Спочатку кілька біографічних даних.

Іван Франко, син коваля Якова Франка з с. Нагубичів, Дрогобицького повіту, з присілку Гора,—народився 3(15) серпня 1856 року.

Батько його підданий Цісарсько-Королівської Камери—тоб-то з кріпаків приписаних до маєтків королівського двору. Людина письменна, бувала, з даром слова, він відіграв для майбутнього поета ту саму роль, що для Шевченка його дід-гайдамака. Батькова кузня, батькові оповідання були першим його „університетом“.

На дні моїх спогадів—згадував він потім—і досі горить маленький, але міцний огонь. Це огонь із кузні мого батька. І мені здається, що запас його я взяв дитиною на далеку мандрівку життя. І що він не погас і досі.

І мабуть не дарма, коли Франко хотів дати образ виховуючої ролі громадського (і морального) ідеалу, йому в символи напрошувалась та сама батькова кузня:

У долині село лежить,
По-над селом туман дрижить,
А на горбі край села
Стоїть кузня немала.

А в тій кузні коваль клепле,
А в коваля серце тепле,
А він клепле та й співа,
Всіх до кузні іззива:

„Ходіть люди з хат і з поля!
Тут кув'ється краща доля.
Ходіть люди по рану,
Вибивайтеся з туману!“

Школу Франко перейшов довгу і хорошу—спочатку в Ясениці Сільній, де вчився читати українською, польською і німецькою мовою, потім в Дрогобицькій нормальній школі (чотирьохкласовій, міській) при Базилянському монастирі. Потім, по смерті батька, за допомогою вітчима Гаврилюка, котрого Павлик характеризує як людину тверезу й розумну*), вступив до Дрогобицької гімназії (р. 1868). Діставши матуру, р. 1875 Франко з'являється в різних студентських гуртках, „в атмосфері язикових і національних суперечок“—відомий, як автор кількох віршів і великої, в зовнішнє-романтичному дусі написаної, повісти „Петрії й Добоцуки“, яка й видрукувана була згодом на сторінках академічного часопису „Друг“.

Разом з усім гуртком „Друга“ Франко підпадає впливу Драгоманова. Листи Драгоманова до редакції „Друга“, числом три, видруковані протягом 1875-1876 рр. підійшли до заплутаних язикових і національних питань з невиданою в Галичині ерудицією і сміливістю. Драгоманов з'ясував своїм кореспондентам всю незугарність їх літературної мови, відсталість їх художніх смаків, всю безпринциповість галицьких народніх вождів і їх політики, їх провінціяльну обмеженість в ставленні української справи**). Це все були ідеї, які після того кілька раз повто-

*) Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом, т. II (Чернівці, 1910), стор. 26.

***) В Галичині це була пора, коли бачилось, що запаує тип „Русенця“, цеб-то Русина, що, знеохочений сварами про народність, про

рювалися в програмових статтях молодшої генерації, аж поки не лягли в основу політичної програми радикальної партії. Драгоманов ставляв представників *молодої Галичини* (по аналогії з виразом: Молода Німеччина) під впливи „європейського радикалізму й соціалізму“. Франко належав до тих, що перші пішли за словом Драгоманова, стали його учням: з кінця 70-х рр. починається його зносини й листування з учителем, то бурхливі, то лагідні, повні затаєної і глухої боротьби двох рівної сили індивідуальностей,—такі неподібні до мирного васалітету Павлика. Навіть р. 1906-1908, видаючи листи Драгоманова до себе, Франко не міг поставитися до нього об'єктивно: в передмові до 2-го тому він (так само як і в статті „З останніх десятиліть ХІХ в.“) готовий був віддати йому належне:

Він (Драгоманов) був для нас правдивим учителем і вповні безкорисно не жалував праці, писань і упімчень, навіть докорів, щоб наводити нас, лінивих, малоосвічених, вирослих у рабських традиціях нашого глухого кута, на кращі ясніші шляхи європейської цивілізації. Можна сказати, він за вуха тяг нас на той шлях, і коли з генерації, що більш-менш стояла під його впливом, вийшла яка користь для загального і нашого народнього діла, то це в найбільшій мірі заслуга пок. Драгоманова.

Але разом з тим—як хвилювався він, перечитуючи ці листи для видання! І як живо відбилося це хвилювання на передмові до першого тому (листи рр. 1881-1887):

Язик і про Драгоманівські ідеї, вмивав руки від усього, не хоче знати нічого по-за чорно-жовтими стовпами, що відмежовують Галичину від Росії. Франко. Молода Україна, ч. I, стор. 7.

Мені видається, що Драгоманов, певно сам того не знаючи і не відчуваючи, робив собі з мене жорстоку гру, мучив, відпихав і знов притягав мене до себе зовсім безцільно, бо-ж ані для загальної справи, ані для мене самого це не принесло ніякої користі. Драгоманов поведився зо мною не педагогічно—це я писав йому колись в однім листі з гірким почуттям і це повторяю тут прилюдно з таким-же почуттям.

Під Драгоманівським впливом зложилася мистецька ідеологія раннього Франка. Драгоманов одвернув його від бульварного романтизму „Петріїв і Добошуків“ до французького натуралізму Золя: сам Франко посвідчив це в передмові до збірника „В поті чола“ (1890). Полемізуючи з Нечуєм-Левіцьким (Баштовим) у „Молоті“ (продовження „Друга“ і „Громадського Друга“), до писаревських вихваток проти естетики він долучав ідеї, які Золя вложив у свій „Експериментальний роман“: „Естетичні канони“ не що инше, як „старе сміття, котре супокійно доживає на смітнику історії і котре перегризають тільки платні осли-літератори, що пишуть на лікті повісті та фельетони для французьких та німецьких газет“. „Тисячні правила повставали і щезали в протягу століть,—для нас вони пропали і стали пустою фразою. Головне діло життя“... Література і життя „мусять стояти в якійсь тіснішій звязі“... „Нічого зовсім нового, нічого зовсім одірваного від світа вражіннь чоловік ніколи не міг і не може сотворити“. Реалізм в літературі є неминучий, конечний. Треба тільки в малюнки „життя, бесіди, думок свого часу“ (паралель до Тургенівського „образ и давление времени“) вносити елементи аналізу, „виказувати причини описуваних явищ і

конечні наслідки, їх повільний зріст і упадок“. Література повинна дати свого роду фізіологію громадянства. „Без научної підкладки і методи література стане пустою забавкою інтелігенції (інтелекту), нікому ні до чого не потрібною, нічийому добру не служачою, а пригідною хіба для розривки багачам по обіді“ *).

Подібно до „Ругон-Макарів“ Золя, Франко хоче в циклі новел „списати по змозі всі боки життя простого народу й інтелігенції“. Появляються „Лесишина Челядь“, „Борислав сміється“, „Voas constrictor“, „Основи суспільности“. А Драгоманов, строгий критик Франка-політика, громадянина, редактора, що часто закидав йому **), без уваги на обставини, „непослідовність“, „скакунство“,—любовно стежив за ним, як повістярем; нарікав, що через розбиття повісти „Борислав сміється“ на дрібні фельетони в „Світі“, він, при всій своїй повазі до авторового хисту, мусить відкласти її читання; брав Франка під оборону, коли на нього нападався розлютований його відходом до науки й літератури Павлик.

Що Франко волів писати про апокрифи, а не про аграрні справи—на це його *licentia litteraria*. Я сам пишу і про апокрифи—то не можу проти того виступати ***).

*) Література, її завдання і найважливі ціли. „Молот“, 1878 року, стор. 205-215.

***) Позиція Франка в „Зорі“ 1886 року, або видрукування статті про Драгоманова в „Житті і Слові“ 1895 р.,—щоб не вказувати інших неперорумів.

***) Лист Драгоманова Павликові 24 лютого 1894 р. Переписка Мих. Драгоманова з Мих. Павликом, т. VIII, стор. 49.

Він завжди не твердий був у політиці (в повістях і віршах він не збивається...) *).

Ці самі літературні принципи (реалізм—натуралізм—наукова підкладка—аналіза) Франко переносить з повістей на ранні свої поезії. Збірник „З вершин і низин“, що обіймає сливе всю віршову творчість 1873-1893 рр., **) у великій своїй частині подає нам, закуті в розмір і риму, „натуралістичні“ оповідання: „Галицькі образки“, „Панські жарти“, „Сурка“, „У цадика“, „По-людськи“. Сюди належать „По селах“ і „До Бразилії“—із збірки „Мій ізмарагд“.

Відгуки Драгоманівських думок або ранніх його літературних указівок то тут, то там захоплюються в книзі. От „Христос і Хрест“. В горах стоїть „фігура“: хрест і на нім розп'ятий Христос. Вітер розхитує нарешті розп'яття, і Христос падає в траву, що м'ярко приймає його в свої обійми. Але чиїсь побожні руки знов підіймають Христа, та не маючи гвіздків прибити „фігуру“, прив'язують її солом'яним перевеслом. Останні строфи поезії подають інтерпретацію:

Так побожні пересуди,
Бачучи за наших днів,
Як з старого древа смерти,
Із почитання богів,

З диму жертв, з тьми церемоній,
Із обману, крові й сльоз,
Словом, як з хреста старого
Сходить між людей Христос...—

*) Лист Драгоманова Павличкові 22 січня 1893 р. Переписка, т. VІІ, стор. 155.

**) Чи, як пропонує Крушельницький, 1873-1890. *Op. cit.*, стор. 12.

Силуються по-над людськість
Будь що будь піднять Христа
І хоч брехні перевеслом
Прив'язати до хреста.

Хіба не спокуслива думка зіставити цю річ з Драгоманівськими популярними книжками із історії релігій? Або хіба не цікаво побачити відгуки Драгоманівської розміркованости, розумовости в алегоричному побудуванні таких речей, як „Ідилія“, „Човен“, „Каменярі“? Або, перчитуючи „Гадки над мужицькою скибою“ та „Гадки на межі“, хіба не можна поставити питання про впливи Некрасова, поета, на якого—підкреслюючи незнайомість редакції „Друга“*) з російською літературою—мусів указувати Драгоманів...

Так наприкінці 70-х і на початку 80-х рр. виступають, прояснюючи основи своєї громадської і літературної програми, перші кадри галицької селянської інтелігенції. Досі—від часів Шашкевича—галицький інтелігент народжувався переважно в лоні греко-уніятського духівництва. Найталановитіші публіцисти обох галицьких партій—Качала, Наумович—були священники. Звідди пливли заходи галицької інтелігенції коло громадської моральности (історія „Люборацьких“, які можна було надрукувати тільки з великими купюрами), її клерикалізм і рутенська вірнопідданість.

...українство народовців, як і московство москвофілів—розповідав Франко**)—було чисто теоретичне; була навіть якась тиха згода в обох партіях не говорити

*) Переклади Фравка в Некрасова: „Княжна Трубецкая“—Світ 1881, ч. 4-5; лірика—ЛНВ 1903, II, стор. 158—161.

**) Франко. Молода Україна. Львів, 1910, стор. 3—5.

про ті партійні різниці простому народові нічого, держати його навіть у цьому питанні в повнім незнанні. Коли трафилосся кому з русинів виступити перед народом... то дві кардинальні точки були: ми всі русини і повинні держатися купи—і ми (поперед усього ми) повинні дякувати цісарю за його безмірні добродійства і просити у нього ще того й того. Ані основ конституційного життя, ані азбуки економічної та соціальної науки ніхто не пробував вяснити народові. До самого 1880 р. вся маса нашого народу жила в поглядах, що найвищу і одинокую власть у державі мав цісар, що він може все зробити і від його волі все залежить.

Нове покоління виступило з „соціалістичною критикою суспільного ладу“, з проектами економічної допомоги селянству, з гаслами політичної волі. Воно зуміло подати радикально-демократичні свої ідеї, як природню політичну орієнтацію галицької селянської маси, зуміло розбудити масовий рух: *)

Віча, яких давніше бувало одно-двоє в рік, тепер ішли раз-за-разом в різних повітах; звільна на перший план почали виступати збори за запросинами, без контролі властей. Серед селян появились прекрасні бесідники, що поривали маси до ентузіазму; назви „радикал“, „радикальна партія“, хоч осміювані москвофілами і народовцями, приймалися серед народу.

Радісне відчуття свого мужицького кореню характерне для всього цього покоління радикальної інтелігенції, і

*) Молода Укр., сто 52.

особливо виразно виступав воно у Франка. Він любить в собі здоровий хлопський розум, активність, свіжість, незопсутість природою виплеканого організму:

Я ще оскомини хронічної не маю,
Катар кишок до мене не прилип...

І коли закидали йому декадентні, занепадні настрої, він заявляв гордо:

Що в моїй пісні біль, і жаль, і туга—
Це лиш тому, що склалось так життя.
Та є в ній, брате мій, ще нута друга:
Надія, воля, радісне чуття.

Я не люблю безпрéдметно тужити,
Ні шуму в власних слухати ушах;
Поки живий, я хочу справді жити,
А боротьби життя мені не страх...

Який я декадент? Я син народа,
Що в гору йде, хоч був запертий в льох.
Мій поклик: праця, щастя і свобода!..
Я є мужик: пролог, не епілог.

На селі Франко жив подовгу в скрутніші моменти свого життя (р. 1880, 1882), стаючи разом з ріднею до селянської праці, а один час, не сподіваючись на „легалізацію“, що дасть йому змогу закінчити освіту, гадав навіть оселитися на селі *). Якесь внутрішнє споріднення з селом зоставалося у нього завжди.

Характерна в цьому розумінні його промова на святі свого двадцять-п'ятилітнього ювілею:

*) Лист Франка до Павлика з 1880 р. Переписка М. Драгоманова з М. Павликом, т. III, стор. 249-250.

Яко син селянина, вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов'язку віддати працю свого життя тому простому народові. Вихований у твердій школі, я відмалку засвоїв собі дві заповіді. Перша то було власне почуття того обов'язку, а друга, то потреба ненастанної праці. Я бачив від малечку, що нашому селянинові ніщо не приходитьсь без важкої праці...

І як указав в одному із своїх давніх рефератів О. Ю. Гермайзе, культ „нірвани“ у Франка, хоч і який індійський цей термін „нірвана“, — нічого спільного не має з індійською мудрістю. От як з'являється вона в „Страшному Суді“, (творові зовсім не гумористичному, як думає А. Крушельницький: гумор в нім тільки *неминуча* дань формі гайнівської поеми):

І уже весь безмір стане
Перед моїми очима,
Наче карта розкрита,
Наче світло, що не блима,
Тільки рівно, рівно леться, —
Щезнуть загадки і межі
І полеться *щастя* в душу,
Як безмірний блиск пожежі...
Я ростиму й сам в безмежність,
Все проникну, все прогляну,
Все скоштую — *вище, глибше* —
І *розвіюся* в нірвану.

Чи не подібна ця „нірвана“ до сну-знищення натруженого в жнива селянина. Пригадаймо, як у Коцюбинського в „Fata Morgana“ засинає по цілоденній праці Маланка:

Зорі дивляться з неба. Жаби крякають до сну. Блакитна баня спускається все нижче й нижче... налягав на тіло, гнітить повіки. Так солодко, спокійно. Не встав-би й на суд страшний, не звівся-б і до долі... А небо все нижче тай нижче... пестить, обіймає... Зорі лоскочуть, немов цілують. Душа розпустилась в блакиті; тіло прилипло до призьби і тане, як віск на вогні. Нема нічого... небуття... повне небуття!.. Хіба не радощі!

Збірка Франкова „З вершин і низин“ в перше в галицькій поезії виявлення нової „мужицької“, не чужої селянинові психічно, інтелігенції. Вся ця книжка, од першої сторінки до останньої, пронизана радісним відчуттям нової суспільної хвилі, що підіймається і заявляє своє життя і силу.

Гримить! Благодатна пора наступає,
Природу, розкішна дрозь пронімає...

Літературний прапор цієї нової формації поезія „Каменярі“. В тім чіткім видінні („Я бачив дивний сон...“) тисячі молотів, піднятих до роботи, і тисячі робочих рук—стільки сили, що трудно повірити, щоб цю поезію написав двадцятидвохлітній юнак. І тільки де-яка розтягненість і молодеча реторика дають пізнати ще невправлене літературно перо.

Каменярі (не герої, прості робітники) прокладають у скелях брукований шлях—„гостинець“. Тисячі молотів підіймаються в їх руках і тисячі відривків скали падають на полотно дороги. Багато трудівників знаходять собі смерть під уламками каменю, але це не ламає віри всіх ин-

ших,—вони сподіваються: їм суджено проложити шлях новому добру і новій правді. Їх кленуть свої і чужі, матері оплакують їх, вороги ганьблять їх, але всесильна думка скувала їх в одну громаду. І ні одив молот не опускається.

Це каменярство Франкове не випадковий образ, це його заповітний настрій, його звичайне самоозначення в пізніших сонетах він так звертається сам до себе:

Чого важкий свій молот каменярський
Міняєш на тонкий різець Петрарки?

Каменяр—рядовий робітник,—це ясно з віршу. Те саме стверджує Франко і в своїй ювілейній промові: „Двадцять літ я був пекарем, що пече хліб для щоденного вжитку... Я любив іти в ряді... і люблю“. Він не герой; він не хоче бути героєм ні гітарним (вираз Хвильового), ні яким іншим,—та й не на часі тепер вони:

Героєм наших днів є продуцент, робітник.

„Зробили мене керманичем“, — протестував він на ювілейній вечері,—„хоча я, придивившись правдивим керманичам на дарабах на Черемоші, зовсім не мав-би охоти ним бути“. Але хоч і не герой, каменяр в своїм ділі твердий і готовий до саможертви, до самовіддання.

Нехай і так, що згину я
Забутий десь під тивом,
Що всі мої думки, діла
Сліду не лишать, мов та мла
На небі синім.

Нехай і так! я радо йду
На чесне, праве діло!
За него радо в горю вмру
І аж до гробу додержу
Мій прапор ціло.

Певний себе, він не забуває подякувати своїм ворогам, що загартували його: „Доля їх мені ніколи не скупилася,—вони підганяли мене наперед і не давали застоюватися на місці“.

З „Каменярів“, як із центра, радіусами розходяться всі інші мотиви ранньої Франківської лірики.

Раз вся надія наша на тисячі каменярських молотів, на дисципліновану фалангу робітників; раз часи героїв— „непоборимих Баярдів“ та „Дон-Жуанів, усіх серць побідників“, минулися без вороття,—то що нам поодинокий хижак, беркут, як-би не імпонував він своєю красою й величністю.

Я не люблю тебе, ненавижу, беркуте!
За те, що в груді ти ховав серце люте,
За те, що кров ти п'єш, на низьких і слабих
Глядиш з погордою, хоч сам живеш із них,
За те, що так тебе боїться слабша твар,
Ненавижу тебе *за тебе, що ти цар...*
І от блищить мій кріс, *ціль добра*, вистріл певен
І вбійчев ядро під хмари понесе він...

Раз вся міць в громаді дисциплінованій, *рішучій*,—то яке почуття викликають у каменяря люди несталі— „не гарячі й не холодні“—добрі люди, що готові часом „на згоду з підлістю простягти руку“ і „своєю честю укрити мідний лоб підлоти“.

*Це вид найвищої погорди гідний,
Це вид Пілата, що Христа на муки
Віддав, а сам умив прилюдно руки.*

І використовуючи старо-християнську легенду, Франко розповідає дальшу історію Юдейського прокуратора. В

його постаті і очах після його ців-вироку над Христом залишається щось гидке й фатальне—якесь тавро найвищого прокляття. Його жінка не витримує того нового погляду, і з безтямним криком падає з даху і розбивається, його мала дитина, стята жахом, умирає в колісці. Цезар проганяє його з служби, і рідне місто висилає по-за свої мури. Навіть по смерті його тіло не може знайти спокою—ні земля, ні огонь його не беруть,—і камінь обривається, прив'язаний до його шиї, коли хочуть те тіло потопити:

І труп Пілата всій землі на горі
І досі плаває десь на океані...

Третій мотив—прославлення праці: „Праця і пісня—великі дві сили: ними я можу для правнуків жити“; і в зв'язку з цим—антеївська молитва до землі, до ґрунту, до живої основи, що її почував поет у собі:

Земле, моя всеплодюща мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бої сильніше стояти,—
Дай і мені...

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Ясність думкам—в серце кривди влучать,
Дай працювати, працювати, працювати,
В праці сконать.

Така ця поезія „гімнів, закликів, програмових тирад“—нехай инколи суха і риторична, але „повна віри“ („Ормузд ясний, молодий—Вже вириває з хвиль рожевих“), повна героїзму саможертви, самопошвяти,—поезія „берсеркська“, „каменярска“. В ній виразно чуєш перший звук мовний ледве розбуджених, допіру ще німотних мас;

навіть у найслабших її проповідях, декламаціях, молитвах і співах здалека чується широкий могутній мотив:

І все, що звесь беркут, полоще кров'ю рот,
Вивиснує над мир, тривогу й пострах сів,
Те кулі не уйде, як слухний час наспів...

Коли не боятися затяганої термінології,—можна сказати, що в розвитку Франка-поета „Вершини й Низини“ становлять перше твердження, тезу.

III.

Але минає два-три роки і ми чуємо від поета:

Важке ярмо твоє, мій рідний краю!
„(Зів'яле листя“).

Вниз котиться мій віз. Пов'яли квіти,
Літа на душу накладають пута.
Вже не мені в нові світи летіти!
Війну з життям програв я, любі діти!..

„Мій Ізмарагд“)

Я не скінчу тебе, моя убога пісне!..
Мов дерево серед степу безлисте
В осінній бурі б'ється і скрипить,
І скрип той чує поле болотисте,—
Отак душа моя терпить.

„Із днів журби“).

Звідки ці „сльози і зітхання“, ці „жалоці й боління“?—
Франко сам указав на їх джерело:

Що в моїй пісні біль і жаль і туга,—
Це лиш тому, що склалось так життя.

А життя його, справді, не особливо радісне завжди („Мене до долу зігнуло невідрадних сорок літ“), ніколи не приносило йому таких жорстоких ударів, як саме в се-

редині 90-х рр., коли й повстали найбільш „сумоглядні“ з його писань („Зів'яле листя“, „Із днів журби“ та де-які цикли „Мого Ізмарагду“).

Біографи Франка найдокладніше висвітлюють з цієї життєвої смуги три епізоди. Перший з них—справа з катедрою української літератури у Львівському університеті.

На початку 90-х рр. ми бачимо Франка, захопленого партійними справами, в ролі найближчого співробітника, а якийсь час і редактора (в першій половині 1892 р.) журналу „Народ“. Але коли в-осени 1892 р. Павлик, перейнявши редакцію журналу до своїх рук, переніс його до Коломиї,—Франко від справи одходить і їде до Відня закінчувати свою освіту під керуванням відомого славіста акад. І. В. Ягіча. Результатом тих студій був докторський диплом і дві спеціальні праці з історії старого українського письменства: „Іван Вишенський і його твори“ та „Варлам і Йосаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія“. По смерті О. Огоновського Франко виставляв свою кандидатуру на спустіле місце викладача української літератури: університетська кар'єра Франка не всміхалася багатьом, навіть де-кому з його політичних і особистих приятелів. Дуже ревниво ставився до неї Павлик: „взагалі скептично дивлюся на його наукову діяльність“... „Не більшу вагу кладу на его докторську дисертацію“,—такі і подібні до цих фрази зустрічаємо мало не в кожному з листів Павлика до Драгоманова: „Франко відсувається від політики, бо хоче стати професором. Як він розказує, то є надія, хоть певне прийдеться йому дорого заплатити, бо то залежить від стань-

чиків, один із провідників котрих... сказав недавно: Tego człowieka trza wyciągnąć z błota *)"... Як-би то не було, але Франко було допущено до габілітаційного викладу („пробної лекції“, pro venia legendi), якого темою він вибрав „Наймичку“ Шевченка (порівняння української поеми і російської повісти на той самий сюжет). Потім відбулася уперта боротьба межі кількома кандидатами **),—і Франко програв; намісник Галичини гр. Бадені його не затвердив,—в цьому відіграла ролю і його попередня репутація „радикала“, „соціяліста“, і певна опозиція з боку де-яких впливових галичан, що обстоювали інших домагальників, і нарешті—як-найсвіжіший аргумент—гумористична промова на ювілейній вечері на честь такої „забороненої в Галичині“ постати, як Драгоманов, якого Франко до того-ж уживав, сміючись, „Антихристом“ в очах галицької суспільности ***). Драгоманов, що з великим співчуттям стежив за Франковою габілітацією, з гіркістю писав йому якоесь, що старий Огоновський *поспішився* умерти—і тим без потреби загострив справу: вона-б ніколи не стала так руба, коли-б Франко мав за собою кілька років доцентури.

*) Переписка М. Драгоманова з М. Павликом. Т. VIII, стор. 153.

***) „Кандидатів на катедру маса—і добиваються вони її самими свинствами“. Павлик—Драгоманову. Переписка VIII, стор. 197.

***) Це було дуже влучно. Порівн. лист Качали до редакції „Друга“ в 7. VIII. 1876 р. Який наївний і смертний жах виступав на обличчі поважного публіциста, коли він під третім листом Українця знаходить підпис—Драгоманов: „Ту радість моя охолодла, чоло зморщилося, мороз перейшов по тілі. Знані бо мені добре засади того нигілісти московського і взагалі соціялісти, котрий убіраєся в красне пір'я європейської цивілізації і науки, нехтуючи народність і все, що для чоловіка було святом“. Переписка М. Драгоманова з М. Павликом. Т. II, стор. 79

Друга велика неприємність, що її довелося на той час пережити поетові,—це те цькування, об'єктом якого він став за свої публіцистичні, вимірені проти рутенства статті в „Життю і Слові“, „місячнику літератури, політики й науки“ (з 1894 р.). Ця боротьба загострилась на передодні виборів 1896, коли зав'язався спільний виборчий комітет москвофільсько-народовський, і на Франка посилались такі прикrostі, як інсинуації москвофільських органів („Франко запродався ляхам за катедру“), двозначне мовчання в тій справі народовського „Діла“ та оборона з боку близької до офіційальних (польських) сфер—„Буковини“... „Була то хвиля, розповідав Франко, коли я, бачучи навколо себе глупі докори та цинічні насміхи, думав було покаятись або емігрувати на кубанські степи“. Він ладен був навіть одмовитись од титула публіциста й політика: „Я зовсім не в ніякий політик, бо політика... се циганство і крутарство. Лишаю привілей на політиків проводирям „соединених“ партій“... Втім роздрознення і була написана автобіографічна передмова до польського видання Франкозих оповідань („Obrazki galicyjskie“) — „Niemo o sobie sa-тупт“. В ній поет признавався до гріха, що його багатько патріотів уважатиме смертельним: „nie kocham Rusinów“. Він не побоявся закинути всій галицькій інтелігенції брак „правдивих характерів“, силу „дрібничковости, тісного матеріального егоїзму, дволичности й пики“. Він наважився навіть подвоїти свій смертельний гріх новим признанням: „Nawet Rusi naszej nie kocham“: ні як географічна цілість, ні як історична традиція, ні як „раса“, вона не імponує; „як любити таку расу, непроворну, недисципліновану і сентиментальну, без гарту і вольової сили..., таку родючу

на всякого рода ренегатів і перевертнів?“ Тільки почуття „psiego obowiazku“ прив'язує його до свого народу: „Можу протестувати, можу тихцем клясти долю, що положила мені на плечі те ярмо, але скинути його не можу“. Ця сповідь поета і публіциста перед польським читачем викликала вже цілу хуртовину обурення з боку галицької інтелігенції. І цікаво—силі обурення зовсім не відповідала аргументація обурених, слаба і обивательська, що по суті зводилася на приказку: „погана та птиця, що гніздо своє каляє“ *).

Відгомони цієї знаменитої війни Франка з українсько-галицьким громадянством ще довго чуються в поезії „Мого Ізмарагду“. Тут і безпосередні інвективи на ворогів:

І що тобі за кривда сталась?
Що підняли на тебе галас:
„Не любить Руси він ні раз!“
Наплюй! Я, синку, добре знаю
Всю ту патріотичну зграю
Й ціну її любовних фраз.

Тут і рефлексії, підказані гарячим бажанням, щоб найкращі сини не тікали від свого народу, та

Щоб сіячів... їх власне покоління
На глум не брало та на сміх;
Щоб монументом їм не було те каміння,
Яким, в відплату за родючев насіння,
Ще при життю обкидувано їх.

І нарешті цей монолог до „патентованого патріота“— Франківське „odi et amo“, до рідного краю звернене:

*) Характеристика належить С. О. Бфремову. Співець боротьби і контрастів, стор. 70.

Ти, брате, любиш Русь,—
Я-ж не люблю, сарака *)!
Ти, брате, патріот,
А я собі—собака...

Ти, брате, любиш Русь,
Як любиш добре пиво,—
Я-ж не люблю її, як жнець
Не любить спеки в жниво.

Ти, брате, любиш Русь
За те, що гарно вбрана,—
Я-ж не люблю її, як раб
Не любить свого пана...

Ти любиш в ній князів,
Гетманя, панування,—
Мене-ж болить її
Відвічне страждання.

Ти любиш Русь,—за те
Тобі і честь і шана,—
У мене-ж тая Русь—
Кривава в серці рана.

Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови,—
Я-ж не люблю її
З надмірної любови...

Третій тяжкий епізод у тогочасному житті Франка,— це його розрив з польськими радикальними та соціалістичними кругами, що стався р. 1897 (коли польське громадянство готувалося до обходу столітніх роковин Міцкевича), в наслідок опублікування в німецькій часописі статті „Der Dichter des Verrathes“. Психологічно не важко зрозуміти, чому думка Франкова спинилася на поетиза-

*) Бідолаха.

ціях зради: от уже кілька років, як йому закидувано „за-
проданство“ полякам і, як він сам, одбиваючись од на-
падів, писав, що не може поважати народу, що дав з
себе стільки зрадницького, ренегатського наплоду. Серед
Міцкевичевих персонажів його увагу привернув героїчний
зрадник Конрад Валленрод; потім мотив зради (і її про-
славлення) він знайшов в інших творах,—і всі ці спосте-
реження привели його до висновку: „Смутні, певно, були
часи, коли великий поет ступив на такий фальшивий, об-
лудний шлях, як величання зради, і смутну, мабуть, долю-
матиме нарід, що вважає такого поета за найбільшого
свого національного героя без жадних застережень і його
творами живить молодь“. Ці єретичні думки про Міцке-
вича, які спали на думку Франкові вперше за часів гім-
назіяльних і які він знайшов потім у Брандеса,—спричи-
нилися до величезного обурення в польській пресі. „Kurjer
Lwowski“, що в його редакції Франко відпрацював 10 ро-
ків, виключив його з складу своїх співробітників, а по
вулицях Львова було розліплено плакати, де красувалося:
Przez z Frankiem! Оскільки глибоко „Поет зради“ зачепив
польське громадянство, можна бачити хоч-би з того, що
навіть мирні польські учні, професори російських уні-
верситетів, кілька років потім, не могли спокійно згадати
Франкове наймення на сторінках *академічних* виданнів.

Не треба мати живої уяви, щоб ясно представити собі,
яке вражіння повинні були такі епізоди справити на
Франка, вражливого, чуткого і хоробливого. А надто як
додати до цього, що переживати їх доводилося поетові в
умовах надзвичайної матеріальної скрути. Гонорар, який
брав він в „Курьєрі Львовськiм“ та в „Зорі“, ледве давав

йому змогу провадити півголодне існування... Розповідаючи Драгоманову про одно з своїх численних непорозуміннів з Франком, Павлик говорить, що їм трудно взяти якийсь рівніший тон, бо у нього розбиті надмірною роботою нерви, а над Франком і його сім'єю висить *жебрача бідність*. До цього рано прилучилася хороблива неврівноваженість дружини, що инколи давала привід думати про захитану її психіку... Не дивно, що сили поета надломлювалися і в його творах починали звучати розпачливі ноти.

Зародки цих настроїв зустрічаються ще в збірнику „З вершин і низин“. Пам'ятаєте в „Нічних Думах“:

Ночі безмірнії, ночі безсонії,—
Горе мов!
Мозок наляжуть думки невгомоннії,
В серці грижа, мов павук той безсоннії
Сіті снує!

Або сидить поет перед грубою, дивиться, як криється попелом червоний жар („попелів червоная грань“) і йому здається, що той жар і попіл символізують його душу, її пориви і її пригасання в життєвій скруті:

І коли-ж то той жар догорить,
Що ятриться у серці мені?
І чи скоро то горе згасить
В моїм мізку думки вогняні?..

Я боротись за правду готов,
Раз за волю пролить свою кров,
Та з собою самим у війні
Не простояти довго мені.

Натомленому життєвою метушнею, так солодко звучить йому „Пісня геніїв ночі“: В нас „Забуття, покій і тьма, — Засни! засни! засни!“

Ці настрої ведуть до того, що Франко починає думати про тих, хто не устояв в життєвій боротьбі, про людей, що дійшли межі в своїх уступках, про зрадників і ренегатів,—як про своїх двійників. Своє внутрішнє роздвоєння він об'єктивує в низці нав'язливих, натрутних, настирливих видіннів, уперто повертаючись до них на протязі п'ятнадцяти років. Таких видіннів, „таких психологічних, сказати-б, автобіографій“, як говорить акад. Єфремов, *) маємо три: „Поєдинок“, зимова казка (Зоря, 1883), „Повдинок“, віршована фантазія („З вершин і низин“, 1883) і „Похорон“, поема („Поєми“, 1899).

В „Повдинку“ перед нами картина бою.—В ряді борців, що йдуть проти бунтівників, проти тих, що

розірвать на часті
Хотіли всі порфіри і корони
З престолів у печі огонь накласти,—

в лаві оборонців „законної влади“ з повним, здається, переконанням б'ється і Мирон, тоб-то сам Франко (Мирон його улюблений псевдонім, Мироном він називав себе в автобіографічних дитячих оповіданнях, Мироном підписувався під науковими навіть статтями). Але коли в екстазі боротьби він хоче крикнути: „Смерть бунтарям!“—власні слова вражають його безмірною брехнею: його серце, його сумління—не з прихильниками „законної влади“. І в ту-ж хвилину з пожежі виходить проти нього бунтар, з такою-ж рушницею, риза в ризу похожий на нього. І він—не привид, навпаки, він Мирон справжній, бо, як каже він,

Лиш на тирана в обороні жертви
На кривду в обороні правди,—стане
Правдивий Мирон,—не злякавсь смерти...

*) Єфремов С. Співедь б. і к., стор. 186.

Мирон стріляє в свого двійника, але з ним трапляється те саме, що з героєм Уайльда: ніж, скерований в полотно портрета, оказується в серці Доріана Грея...

Він стрілив, я між трупи повалився.

В „Похороні“ тема та сама, але розвинена докладніше, деталізована, багатше забарвлена чуттям. Викінчена десь коло 1898 р., вона в'яжеться з статтею Франковою про Міцкевича так само, як його „Поклони“ (Ти, брате, любиш Русь“ і инш.) відбивають його суперечку з своїми. А. Крушельницький в своїй книзі, коментуючи поему, зіставляє зраду Міцкевичевого Конрада, що зраджує народ чужий, який його усиновив, адоптував, щоби визволити свій,—з відступництвом Мирона у „Похороні“ (знов той-же Мирон!), що, відступаючись від свого народу в рішучу хвилю і тим прирікаючи його на загин, хоче прищепити йому нову силу—*ідеал*. В промові своїй на бенкеті він заявляє: Я боявся побіди свого народу.

Я бачив, що ті лицарі завзяті,
Що йшли в огонь і бились, мов орли,
В душі своїй були і темні й підлі,
Такі-ж раби, як і вперед були.

Їхня перемога була-б перемогою плебейства, брутальних сил і нетями.

І я зламав той знаряд непридалий,
Спокусу дешевих побід відверг,
Бо краща від плебейської побіди
Для них була геройська смерть тепер...

Тепер вони погибли, як герої,
І мученицький прийняли вінець.
Їх смерть життя розбудить у народі,
Це початок борні, а не кінець.

Тепер народ в них має жертви взір
І ненастанний до посвят підпал;
Їх смерть будучі роди переродить,
Вщепить безсмертну силу—ідеал.

„Про етичну висоту сеї і тої зради,— веде далі Крушельницький, — спорити немає потреби! Та ось поет, осудивши ту, осуджує не менш рішучо сю!“

Справді, одмінність од Міцкевичевого трактування зради—величезна. Там—в „Конраді Валленроді“—зрадник виступав перед нами, як *варіант героя*, тут він змальований, як найновіше уособлення „великого грішника“. В коротенькій прозовій передмові до поеми Франко говорить, що його привабила ситуація: „великий грішник навертається на правдивий шлях візією свого власного похорону“. „На цій старій основі“ він і спробував „виткати нові взірці“. Він пересадив її (ситуацію) „на світський ґрунт“, хоч це „в значній мірі зроблено в оповіданні про Дон-Жуана“, і змодернизував героя легенди, „бо-ж, очевидно, наш час великих класових і національних антагонізмів має значно одмінне поняття про великого грішника, ніж час Филипа II і Торквемади“.

Похорон відкривається яскраво змальованою картиною врочистого бенкету.

Велика зала світлом вся залита.
Горять лампи й рясні жірандолі,
І повінь іскор, наче стежка бита,
У дзеркалах великих лється долі.

Шістсот обранців, вибране товариство переможців сидить за столами. У всіх почуття радості й свободи: минув жах і труди, минула небезпека,— „Не зможе вже піднятися і не схоче Грізна рука розбитого сусіда“. На бенкеті се-

ред переможців зрадник Мирон. Під бальову музику, за вечерею, машинально всміхаючись „щасливо чи сонливо“, він раптом пригадує, як учора ще він ішов на чолі армії повстанців, що піднялась „на кривдників одвічних“—„свою кров'ю всім купити долю“. Ті, що сьогодні так пишно бенкетують, вчора тремтіли в сподіванні неминучої погибели... І от до Мирона в палатку з'являється князь, наливав йому вуха отрутою, знаходить якесь укрите дупло в його душі—і Мирон передається ворогам: „Я зрадив люд закутий! Я зрадив месників і вибрав зло“. Повстанське військо гине до одного чоловіка.—Тут музика затихає і починаються промови (до речі, з погляду культури віршу, це найслабше, що написав Франко): говорять Князь, Граф, Барон. Мирон сидить холодний, незворушний. Тільки промова старого рубаки-генерала, що признається в своїй пошані до Мирона-ворога і в своїм призи́рстві до Мирона-зрадника, хоч і політичного приятеля, і, замість пити за його здоров'я кидає свій кубок на підлогу,—пробуджує його з забуття. Він підводиться і починає промову, де, не то з героїчною одвертістю, як гадає А. Крушельницький, з'ясовує мотиви своєї зради, не то в логічних вивертах думки пробує знайти будь-яке оправдання для себе. Кінець промови, де він кидає в лице добірному товариству: „Ненавиджу всіх вас і бриджусь вами“ і далі:

Ви, паразити з водянистим мізком,
Ви, неробучі загребущі руки,
Ви, у котрих з усіх прикмет звірячих
Лишились тільки хитрощі гадюки—

викликає гамір і крик цілої громади. До Мирона кидаються з шаблями; серед покликів чути: „Мовчать! Розсі-

чемо! Проч з ним!" (Пригадаймо: „Pocz z Frankiem"—на львівських плакатах 1897 р.)... В тій хвилі раптом б'є дванадцята година. Стіни палацу починають хвилювати, як полотно; світло міниться: синє—фіолетове—зелене; люди починають просвічувати, як привиди,—і Мирон виходить в ясну місячну ніч... Чисте небо. Фіолетове місячне сяйво. Довга вулиця, одною стороною затоплена в тіні; фаланги скляних осяяних вікон, і далекі десь на полях дзвони. Надходить похорон. Криваві мундири піхоти; чорні від диму гармати, заломлені руки жінок і при тому—найменшого звука:

Наче мла пливе лугами, мов ріка з глибоких плес... З натовпом вкочується Мирон у клядовиську браму, і з промови над гробом дізнається, що той мрець—він, Мирон,—і впав він мертвий сьогодні опівночі від зрадника, і убитий він не мечем, а „словом, що пихою злою диха"... Всі підходять для останнього прощання, і коли до трупа наближається Мирон-глядач, все лице мертвого наливається кров'ю. По цьому в нім пізнають зрадника (пригадаймо, як у Гоголя в „Страшной Мести" з наближенням „великого грішника" у святого анахорета літери в книзі виповняються кров'ю) і кидають до ями убійника разом з убитим. Майстерно переданим враженням від грудок землі, що сиплються на віко домовини, закінчується поема.

По поемі—епілог. Франко відкривав джерело настроїв і рефлексій, з якого попливли всі візії поеми. Місячної ночі поет сидів коло вікна, і гіркі думи, важкі питання насувалися йому:

Чи вірна наша, чи хибна дорога?..
І чом у нас відступників так много,

І чом для них відступство те страшне?
Чом рідний стяг не тягне їх до свого?
Чом працювать на рідній ниві—стид,
Але не стид у наймах у чужого?
І чом один на рідній ниві вид:
Безладдя, зависть і пиха пустая,
І служба ворогу?..

в відповідь на ці питання місяць навів „страхиття й дивогляди“ старої легенди.

Що-ж діять! Всі ми в царстві мар,
Усі ми плем'я сонне і боляще,
І маловірне...

Прийміть цей дар! Крім дум моїх важких,
Крім болю серця й сумніву й розпуки,
Усе в нім байка, рої мрій палких.

Ті битви і побіди й люті муки,
І кров і блиск, що тьмив у мене очі,
І речі ті, і духи ті, і дуки—

Усе те чари місячної ночі.

Інтимна лірика тих часів тільки поглиблює ці жалібні трени громадянина: „Усі ми плем'я сонне і боляще“. Герой ліричної поеми „Зів'яле листя“—„чоловік слабої волі та буйної фантазії, з глибоким чуттям та мало спосібний для практичного життя“, — таким бачить Франко власне обличчя в дзеркалі тогочасної своєї лірики. Його alter ego—„кайданник“, що волочить за собою власне горе, на-труджений віл, що ледве дотягає до краю доручений йому плуг. І єдина мрія вирватись „із тиску Сансари в Нірвани спокій“.

Мало чим ясніші обрії мають „Дні журби“. Тут Франко бачить себе наймитом, прикутим до життєвої тачки, яку має тягти, неспроможний розірвати ярмо, до темної могили.

Мені не жаль життя, бо що воно давало?
Куди не кинь, усюди браки й діри.
Робив без віддиху, а зроблено так мало,
І інших загівав, та при кінці не стало
У власнім серці запалу, ні віри.

Така глибина Франкового самозаперечення, його „Низини“, його падіння з „вершин“ „каменярьського“ героїзму.

IV.

Але то було (скажемо з Міцкевичем) „przesilenie nocy w noc najdłuższą i najciemniejszą“—перемога над смутком і розпачем в годину найтяжчого, найзахмаренішого смутку. Початки якогось світлого одужання мерехтять нам в поетичних настроях цикла „В плен-ері“ („Із днів журби“): сонце золотить останні нитки відшумілого дощу.

По коверці пурпуровім
Із таємних сходу брам
Виїджа на небо сонце,
Наче входить цар у храм.

І в моє вікно зирнуло
І сполошило стару,
Невідступну, невмолиму
Посидільницю журу...

Людина будиться зі сну, і найтемніші, найжахливіші марища ночі щезають. Ранок виповняє душу бадьорістю:

Я ще молодий! Ще сила
Є в руках і у душі.
Ще поборемося, доле!
Ну попробуй, задуши!

Я ще не старий! Не згинув
Ще для мене житні зміст,
Хоч журба, хоч горе тисне,—
Ні, я ще не песиміст!

Те саме почуття визволення й одужання пробивається в дидактичних циклах „Мого Ізмарагду“, і особливо в передмові до збірки.

Поет давно бажав подати... сучасному руському читачеві ряд оповідань, притч, рефлексій... котрих теми черпані в різних джерел домашніх і чужих, східних і західних та котрі проте в'язались би в одну органічну цілість не якоюсь тенденцією..., а тільки спільним діяпазоном морального чуття й темпераменту, через який пройшли, поки вилилися в ту форму.

Йому давно хотілося написати таку книжку, та тільки в останній час тяжка слабкість, що зробила поета на пару місяців неспосібним до іншої праці, дала йому змогу понаписувати найбільшу часть того, що надруковано в збірці „Мій Ізмарагд“.

В хворобі чоловік потребує, щоб з ним обходилися м'якко, лагідно та й сам робиться м'якким та лагідним та толерантним...

А тобі, любий брате чи люба сестро, що читатимеш отсі рядки, не „мудрствуюя лукаво“, бажаю того душевного спокою, того м'яккого, ніжнього, щирого настрою, який знаходив я, складаючи серед болю й

гризоти оті прості, часто скорбні, яноді може сухо навчаючі та моралізаторські вірші...

Всі ці настрої що раз міцніють, в міру того, як втихомирюється навколо самого Франка галас і гук боротьби. З кінцем 1897 р., коли Франко, викинутий з польських часописів, стояв на порозі нової „жебрачої бідности“,—при Львівському Науковому Товаристві закладається журнал „типа європейських *revue*“, „Літературно-Науковий Вісник“, і поет одразу входить до складу редакційної колегії журналу. Для „Літерат. Н.-Вісника“ першого десятиліття Франко більш, ніж головний співробітник, більш ніж редактор,—він жива душа журналу. В якій мірі можна погодитися з твердженням М. Євшана *), що заснування ЛНВ було якоюсь ерою в літературному життю Галичини, то річ инша; але що Франкові випала роля мало не єдиного критика і порадника молодих літературних сил,—це вірно. І що він зумів визволитися з-під влади старих мистецьких поглядів, з-під ферули засвоєної в молоді роки натуралістичної доктрини, що він знайшов в собі великий поклад толерантности і співчуття для молодих,—це також вірно. Його віршова суперечка з Вороним, видрукована на сторінках альманаху „З-над хмар і з долин“ (Одеса, 1903), скоріше подібна до дружнього листування, як до літературної полеміки непримиренних супротивників. „Оскільки-ж він пішов уперед в своїх теоретичних поглядах на справи літератури і мистецтва—доказують його статті „Із секретів поетичної творчости (ЛНВ, 1898)“.

*) М. Євшан. Іван Франко. ЛНВ, 1913, ІХ, стор. 284.

Змінялася потроху і його мистецька практика. В обсягу поезії в ньому виразно позначився потяг від віршованої повісті („Панські жарти“) до поеми на вселюдську тему; в обсягу прози—від натуралістично-протоколярного оповідання, іноді зафарбованого публіцистикою, до оповідання психологічного, не чужого де-яких рис імпресіоністичної манери. В його ліриці тих часів (900-х рр.) все міцніють ноти філософської задуми, ясности й мудрости—і не тільки мудрости запозиченої, відсвічуваної, як у „Мойому Ізмарагді“, але й власної, виношеної під серцем, породженої життєвим досвідом. Мудрости, що розумів своє місце в житті і тому не претендує на берло і команду. Перед широким, розмаїтим і неохопним життям поет і мудрець—*semper tirones*, „завжди учні, завжди новачки. І через те „в пиру життя“ вони повинні стояти скромно і вибачливо, прощаючи людському безголов'ю і несучи громаді листки своєї чарівної „книги Кааф“.

Як-би ти знав, як багато важить слово,
Одно сердечне теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
В'гоюв, як-би ти знав оце,—
Ти певно-б поуз болю і розпуки,
Заціпивши уста, безмовно не минав,
Ти сіяв-би слова потіхи і принуки,
Мов теплий дощ на спраглі ниви й луки,—
Якби ти знав!

Каменярські настрої „Вершин і Низин“, їх суворі й молода простолінійність, що ставить перед людиною вимогу героїчної служби громаді до самовіддання і до саможертви, пройшовши в добу „Зів'ялого Листя“ і „Днів Журби“

жорстоку школу життєву, етапи щемлячого болю людини, що падав під ярмом принятих на себе обов'язків,—в пору „Semper tigo“ одстоюється нарешті в сосудах гуманности і філософічного спокою. От перший ряд, в який легко розкладається поетичний розвиток Франка.

Він не єдиний. Франко інтересний, в якому-б розрізі, в якому перекрої ми-б не взяли його поезію. М. Євшан дав українській критиці кілька цікавих сторінок, взявши собі за вихідну точку спостережень боротьбу в поетові громадянина й людини. „Коли ми перейдемо—пише він— до розгляду поезій Франка, як прояву індивідуальности, одиниці в строгому значінні того слова,—мусимо завважити над нею страшний фаталізм епохи“. Це була доба, коли й український поет ладен був повторяти: „Поетом можешь ты не быть, но гражданином быть обязан“. Одбиваючи життя епохи, аналізуючи його, коментуючи, поет-громадянин забув про себе самого. Так—„для ідеї служення мистецтва громадянству Франко готовий убити свій внутрішній світ“, притлумити все багатство свого чуття; коли-ж його настрої все-таки вибиваються на верх, він немов стидається їх, шукає їм виправдання з погляду громадського добра. Як для т. Кирила в „Дорозі“ Коцюбинського, пісня для нього була „те, що кличе до боротьби“; инколи вона допускалась як розривка під час короткого відпочинку,—але і в тому і в другому разі вона виключала культуру і плекання. Такі відносини межі „суспільним і приватним чоловіком“ у Франкові в добу його першої книжки поезій. В добу „Зів'ялого Листя“ бачимо перші кроки інтимного лірика, що „вступає на свою дорогу“, „здобувається на щирі, глибокі, з душі добуті тони“. На-

решті третя пора—пора Мойсея і „Semper tiro“, коли „попри соціяльні мотиви поет не боїться висловлювати в поезії самого себе і йде в тім напрямі що раз далі“. І все-таки, не вважаючи на всю цю повільну емансипацію поета від громадянина,—скільки невиспіваних співів, незформулованих дум! От він сидить холодної зимової ночі; перо випадає з пальців і розум „відмовляє послуху“,—в „душі глибока павза“. І враз—якісь зойки:

Чи втопленики з болотного дна
Встають і з хвиль вонючих простягають
Опухлії зеленуваті руки?

і якийсь голос, кволий і слабкий, не так голос, як „тінь голосу“, зітхання „чутне лиш серцю“ долітає до нього:

Тату! Тату! Тату!
Це ми, твої невроджені діти,
Це ми, твої невиспівані співи,
Перед часом утоплені в багнюці.

Можна знайти ще трохи даних, щоб поглибити цей образ Франкового роздвоєння між несвідомим по́тягом, що кличе його в бік „естетизму“, в бік повного виявлення його творчої індивідуальності—і програмовим його панцирем, що, лиш поволі спадаючи, дає йому змогу свобідно рухатись... Але на цім ми спинимось і перейдемо до твору, в яким добачають звичайно синтез цілої творчости поетової, до поеми „Мойсей“.

Лірична основа поеми, напоєність її автобіографічним елементом читач сприйняв давно і мав нахил скоріше збільшувати, як зменшувати міру цієї автобіографічности. Чимало прислужився цьому р. 1913, коли, з приводу со-

роклітнього ювілею Франкового, кожна стаття застосовувала до ювілята тиради з „Мойсея“:

Я-ж весь вік свій, весь труд тобі дав
У незломнім завязттю,—
Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печаттю.

і т. и. Не треба бути чутливою снастю (антеною), щоб спіймати в поемі широке ліричне хвилювання автора. Але навряд чи ми збільшимо мистецьку силу „Мойсея“, коли розшифруємо його, як алегорію, ототожнивши пророка з Франком, Датана і Авірона з людьми його покоління, що були його супротивниками, а „Егошую, князя конюхів“ (Ісуса Навина)—з молодією генерацією, що виростала на ґрунті Франкового життєвого набутку, признавши його за основу свого розвитку. В „Мойсеї“ нас цікавить не так тема (герой і юрба, Мойсей і старозаповітний Ізраель, Франко і галицька інтелігенція), як спроба поетова підвести підсумки своїй творчості, сказати своє останнє слово, вкоронувати своє життєве мандрівництво. Отже—ліквідація Азazelя, духа сумніву й зневіри.

„Мойсей“ по суті повторює трьохступінний розвиток Франкової творчості: від героїзму „Каменярів“, через ліричні жалощі й боління („Зів'яле Листя“, „Із днів журби“) до мудрої резолютивної зрівноважености „Semper tiro“. В ньому ми виразно бачимо своєрідні лірично-епічні відслонення (як бувають відслонення геологічні) Франкового духу. Початок пророцької служби Мойсея, його молодечий запал показані поемою в дуже далекій перспективі. Ми дізнаємося тільки, що колись старий, нині пророк,

Із неволі в Міцраїм свій люд
Вирвав він, наче буря,
І на волю спровадив рабів
Із тіснин передмур'я.

Але самі ми бачимо Мойсея в його „Днях журби“—на межі заповіданого краю, в кінці великої мандрівки, на порозі повної втрати впливу і значіння серед свого народу. Межи Мойсеєм і новим поколінням, що дозріло уже в пустині, нема взаємного розуміння:

Ті слова про обіцяний край—
Це для слуху їх казка:
М'ясо стад їх і масло і сир—
От найвищя ласка.

Мойсей вступає в боротьбу з цією „психологічною реакцією“, що поймає вже цілий народ, і не перемігши її, рушає до заповідного краю *сам*:

Так бажалось там з вами входіть
Серед трубного гromу,
Та смирив мене бог, і ввійти
Доведеться самому.

Але, лишившись на самоті, серед німої пустині, пророк почував, як в ньому прокидається сумнів, як йому насуваються ті, зформуловані в „Похороні“ питання: „Чи вірна наша чи хибна́ дорога?“ Йому починає здаватись, що в таких мізерних вислідах визвольного змагання народу винен *він*, провідник. Чи не було в його закликах більш егоїзму владаря, аніж самопосвяти і жертви для інших? Чи не було примарою його „покликання“, і чи не горів огонь Хоривський тільки в шалених поривах його серця?

А коли Дух Сумніву розгортає перед ним завіси простору й часу, коли перед ним розгортається Палестина, тісна і вбога:

Ні шляхів тут широких нема,
Ні до моря проходу,—
Де-ж тут жить, розвиватись, рости
І множитись народу?

коли перед ним розкривається майбутнє його племені, знов позбавленого свого краю й держави, Мойсей падає в зневір'ї: „Одурив нас Єгова“!

І почувся тут демонський сміх,
Як луна його слова.

І тоді гремить грім, насувається розривана блискавицями тьма, виють вітри, спадають зливи,—і в „теплім леготі“, що в одсвіжене нагріве повітря приносить з долин запах „терebinт і мігдалю“, чув Мойсей „для вуха тихий, але сили повний“ голос Єгови. Царство духа, духової творчості перед його народом. Страшна і кривава історія, здобутий і втрачений Край, то буде лише „спомин і сон, невгасаюча туга“, стимул шуканнів, що зроблять його люд власником великих духових цінностей. Новий крок на цьому шляху зроблять нові покоління; Мойсей-же мав вмерти на порозі обіцяного краю—„на взірець і для жаху“

Всім, що рвуться весь вік до мети
І вмирають на шляху...

Настав ранок. Будиться із сну табор. Мойсея нема. Але якась невимовна туга ходить табором:

Сипле квіти й листки, що давно
Вже зів'яли й пожовкли,
Підіймає в душі голоси,
Що давно вже замовкли.

І строга закономірність історії тягне нові покоління на неминучий шлях,—в „те, що статися мусить“.

„Пролог“ до „Мойсея“ тільки підкреслює, зафіксував цей ліричний стрижень поеми. Покоління підіймаються і падають, провідники спиняються на роздоріжжях, помиляються, гинуть в сумнівах, але маси ідуть своєю незмінною, неминучою стежкою до кращої все-таки будучини.—Такий висновок з поеми, так само як „Похорон“, поеми сумніву, але сумніву подоланого, переможеного, і не даром Франко узиває „Мойсея“—„співом повним віри“, „хоч гірким та вільним“, злитим слізьми, завдатком будучини. Це справді „весільний дар“ генієві українського народу.

Що в „Мойсеї“ ми маємо справді героїчне звінчання життєвого діла Франкового, його поетичної *подви*, це ми відчуємо одразу, коли спробуємо зіставити цю поему хоча-б з Олесевським етюдом „По дорозі в Казку“. У Олеся провідник теж гине по дорозі до заповідної мети, але маси—введений було на стежку натовп, „юрба“, „люди подібні до малп“—з гуканням і свистом повертають назад, зникають в найглибших нетрях лісу. Він, герой, кличе їх, пробує навернути, але післанець з Казки перебиває його гіркою реплікою: „Твого вже голосу ніхто почути не може“.

Франко мав рацію, коли писав, що він „ще не песиміст“. І хоч який трудний шлях життєвий йому випав, але в кінцевім акорді його творчості не чути цього жаліб-

ного деренчання ослабленої струни: навпаки, останні розділи „Мойсея“ повні тупотом копит і звуками сурем—музикою перемоги...

В цій героїчній напруженні, в цій перемозі над скорбним і маловірним духом, над життєвими обставинами і добою—і полягав та *величність* Франка, в якій тепер не сумнівається, здається, ніхто і яка не дозволить, хоч якби змінились умови нашого життя, забути його, як поета. Будем сподіватись, що недалекі вже десяти роковини його смерті (28. в. 1926) покладуть початок пильному вивчання його все ще не оціненої всебічно постати.

М. Зеров.

I.

З ВЕРШИН І НИЗИН.

1893.

Г І М Н.

Вічний революціонер—
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю,—
Він живе, він ще не вмер.
Ні попівській тортури,
Ні арештів царських мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпійонське ремесло
В гріб його ще не звело.

Він не вмер, він ще живе!
Хоч від тисяч літ родився,
Та аж вчора розповився
І о власній силі йде.
І простується, міцніє,
І спішить туди, де днів...
Словом сильним, мов трубою,
Міліони зве з собою,
Міліони радо йдуть,
Бо-ж це голос духа чуть.

Голос духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По варстатах ремісницьких,
По місцях недолі й сліз.
І де тільки він ровдається,
Гинуть сльози й сум нещастя,
Сила родиться й завзяття —
Не ридать, а здобувати
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Вічний революціонер—
Дух, наука, думка, воля,
Не уступить пільмі поля,
Не дасть спутатись тепер.
Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавина,—
І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб вгасила, мов огонь,
Розвидняючийся день...

1890.

Гривить! Благодатна пора наступає,
Природу розкішна дроз пронимає,
Жде спрагла земля плодотворної зливи
І вітер над нею гуляє бурхливий,
І з заходу темная хмара летить—
Гривить!

Гривить! Тайна дроз пронимає народи,—
Мабуть благодатная хвиля надходить...
Мільйони чекають щасливої зміни,—
Ті хмари плідної будущини тіни,
Що людськість мов красна весна обновить...
Гривить!

1880.

Земле, моя всеплодющая мати,
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені!

Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чуття і відновлює кров,
Що до людей безграничну будить
Чисту любов!

Дай і огню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб пута ломати,
Ясність думкам—в серце кривди влучать,
Дай працювати, працювати, працювати,
В праці сконать!

1880.

Непереглядною юрбою
Ідуть за днями дні мої
Так страшно одностайні всі,
Як олов'яні хмари ті,
Що звільна линуть надо мною.

Без діл, з закутими руками,
Без мислей деревію я,
Минає молодість моя,
Мов чиста річка степова
Безслідно гине між пісками.

Гинь, гинь, хоч жити ще не вспів,
І слід загине за тобою,
Розслизнеться, мов сніг весною—
Лиш в серці тиск важкого болю
Єдиний слід минулих днів.

1880.

Безкраї, чорні і сумні,
За ночами минають ночі,
І безутішному мені
Схід сонця сниться. Бачуть очі
Крізь мур тюремний, як лютує
Завзята боротьба в природі.
Ще темний Агриман панує,
Розпершись гордо там, на сході.
Та в царстві своїм чує він
Таємну дрож. Ось лехкокрилі
Мов стріли до понурих стін
Летять від сходу світла хвилі
Лютує Агриман, гасить
Ненависне проміння враже,
Та хвиля світла все біжить,
Хоч що він робить, що він каже.
Хитаєсь трон його твердий,
І чувсь чорному цареві,
Як Ормузд ясний, молодий
Вже виринає з хвиль рожевих.

16. IV. 1880.

Догорають поліна в печі,
Попелів червоная грань...
У задумі сиджу я в ночі
І думок сную чорную тканьь.

І коли-ж то той жар догорить,
Що ятриться у серці мені?
І чи скоро то горе згасить
В моїм мізку думки огняні?

Ох, печуть і бушують вони!
Гризе душу й морозить нуда!
Кров кипить і нутро все в огні,
Вколо-ж мур і неволя біда.

Я боротись за правду готов,
Рад за волю пролить свою кров,
Та з собою самим у війні
Не простбяти довго мені.

ПІСНЯ ГЕНІВ НОЧИ

По б́о́ях з́емного життя,
Чи в повні свіжих сил;
В утомі з довгого життя,
Чи в першім маху крил;
Чи в миз літа склонили скрань,
Чи в серці рай весни,—
Сюди, мандрівче, ти пристань!
Засни! Засни! Засни!

Що з́емний шлях, що з́емний б́ій,
Ненависть і любов?
Тут ніч, тиша і супокій
Без снів і без оков.
Тут болю ані втіх нема,
Морозу ні весни,
Тут забуття, спокій і тьма—
Засни! Засни! Засни!

Припадь істотою ціл́ов
Природі до́ грудий.
Туди верни, відкіль прийшов,
Напій безсмертя пий!

Почате в бою тіло те
Знов в вир бездонний пхни,
Що вічно смерть з життям плете—
Засни! Засни! Засни!

А дух? Це-ж іскорка лишень,
Це огник, нервів рух!
Розпадесь мозок, то й огонь
Погасне, згине дух.
Воскресних не лякайся казок,
Хай для дітей вони!
Останній бідь—побідний крок!
Засни! Засни! Засни!

10. XII. 1882.

Не люди наші вороги,
Хоч люди гонять нас і судять
І запирають до тюрми
І висмівають нас і гудять.

Бо люди що? Каміння те,
Котре розбурхана весною
Валами котить і несе
Ріка розлитая з собою.

Не в людях зло, а в путах тих,
Котрі незримими вузлами
Скрутили сильних і слабих
З їх мукою і їх ділами.

Мов Лаокоон серед змій,
Так люд увесь в тих путах в'ється...
Ох, і коли-ж той скрут страшний
На тілі велетня порветься?

9. iv. 1880.

БЕРКУТ.

З укритого гнізда в скалистій десь щілині
З тяжким він рбзмахом рванувсь під хмари сині,—
З тавмних мов джерел гнівлива думка рветься,
Облётить світ, і аж о неба звід опреться,
І б'є важким крилом, де лиш сягнути зможе,
І зве: Де правда та? Де ти, великий боже?
Всі зорі збігла я, атоми всі в природі,
Перешукала скрізь, тебе-ж спіткати годі.

В блакиті він завис недвижний, розпростертий,
Мов над життям грізний, невпинний образ смерти.
Здається, до небес він гвбздями прибитий,
Та чувш, що він гнеть вниз вёржесь—кров пролити.
Ти чувш се, і жах тебе проходить зимний:
Та-ж над тобою тож завис беркут нестримний!
Він не хибне тебе, хоч як високо в'єсить.
Чи много то ще хвиль тобі гуляти лишить?..

Ось рушив він. Пливе без маху крил в блакиті,
Мов човник долі тче днів наших пасма скриті.
Спокійно колесить, знижаєсь, знов зриваєсь,
За хмару криєтьсь, в лазурі розпливаєсь.

Лиш гострий крик його вістить, що він голодний.
Так в час тиші не раз прорветься плач народний.
І защемить в душах вельможних біль таємний,
Мов землетрясення віщун, той грім підземний.

Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте!
За те, що в груди ти ховаєш серце люте,
За те, що кров ти п'єш, на низьких і слабих
З погордою глядиш, хоч сам живєш із них:
За те, що так тебе боїться слабша твар;
Ненавиджу тебе за теє, що ти цар!
І ось блищить мій кріс, ціль добра, вистріл певен
І вбійчєв ядро під хмари понесе він.
І замість нести смерть з гори на зємне ложе,
Ти сам спіткавш смерть під хмарами, небоже.
І не як божий суд, але як труп бездушний
Ти впáдєш, судові тих мбїх куль послушний.
І не останній ти! нас в стрільців сто сот:
І все, що звєсь беркут, полоще кров'ю рот,
Вивищуєсь над мир, тривогу й пбстрах сіє,
Те кулі не уїде, як слухний час наспіє.
А труп бездушний ми без жалю, без промови
Ногою копнемо, і підємо дальш на лови.

22—24. v. 1883.

КАМЕНЯРІ.

Я бачив дивний сон. Немов передо мною
Безмірна та пуста і дика площина,
А я, прикований ланцю́м залізним стобю
Під височенною гранітною скалою,
А далі тисячі таких самих, як я.

У кожного чоло життя і жаль порили,
І в щі кожного горить любови жар,
А руки в кожного ланці мов гадь обвіли,
А плечі кожного до долу ся схилили,
Бо давить всіх страшний якийсь тягар.

У кожного в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам з гори мов грім гримить:
Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас. Зносить і труд і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу сесю розбить.

І всі ми як один підняли вгору руки
І тисяч молотів о камінь загуло.
І в тисячні боки розприскалися штуки
Та відривки скали; ми з силою розпуки
Раз-по-раз гримали о кам'яне чоло.

Мов подопаду рев, мов битви гук кривавий,
Так наші молоти гриміли раз-у-раз,
І п'ядь за п'ядею ми місця здобували.
Хоч не одного там калічили ті скали,—
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.

І кожний з нас то знав, що слави нам не буде
Ні пам'яті в людей за сей кривавий труд.
Що аж тоді підуть по сій дорозі люди,
Як ми проб'єм її та прорівняєм всюди,
Як наші кості тут під нею зогниють.

Та й слави-ж людської зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми і не багатирі.
Ні, ми невольники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали,
На шляху поступу ми лиш каменярі.

І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ.

І знали ми, що там далеко десь у світі,
Котрий ми кинули для праці, поту й мук,
За нами слъози ллють мами, жінки і діти,
Що други й недруги гнівнії та сердиті
І нас і нашу мисль і діло те кленуть.

Ми знали се, і в нас не раз душа боліла
І серце рвалося, і груди жаль давив.

Та тільки ані жаль ні біль пекучий тіла,
Ані прокляття нас не відтягли від діла,
І молота ніхто із рук не опустив.

І так ми далі йдем в одну громаду скуті
Святою думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світом позабуті,
Ми ломимо скалу, рівняєм правді путі,
А щастя всіх прийде по наших аж кістках.

1878.

І Д И Л І Я.

Давно було. Дітей маленьких двоє,
Побравшись за руки, по квітчастих
Лугах підгірських, стежкою вузькою
Поперек нив, в жарку літню днину
Ішли з села.

Старшенький хлопчик був—
Біловолосий, з синіми очима,
З конем вербовим у руці. У нього
За пазукою добрий кусень хліба
І квітка на кайстровім капелюсі.
А дівчинка вела його за руку,
Хоч менша. Наче терен оченята,
Мов вуглики жарілися і живо
Все бігали кругом. Мов миший хвіст
Косичка ззаду висіла, а в ній
Червона стрічка вплетена була.
В маленькій запасчині підп'ятій
Знать кілька бульб печених, а стручки
Зеленого гороху визирали
З-за пазухи.

Нерадо якось хлопчик
Ішов і боязливо озирався,
А дівчинка невпинно щибетала,
Додаючи товаришу відваги.
„Встидайся, фе! Такий великий виріс,

А плакати хоче! Хлопець, а боїться!
Чого боятись тут? Ся я ти кажу,
То мусить бути правда. Вже мої
Бабуня не такі, щоби брехали!
А ти диви, хіба то так далеко?
На сей горбок, а відтам Діл близенько,
А там Ділом у гору та все в гору,
Аж на сам верх! Тай годі! Там спочинем—
А може ні, чого ще спочивати,
Коли вже відтам близько!.. Крикнем: У!
Та й просто враз побіжимо до тих
Стовпів залізних, що підперли небо.
А там сховаємось за стовп і тихо
Тихенько аж до вечора пробудем.
А ти щоби не смів мені і писнуть,
Не то що плакати! Чувш? А то я
Тобі задам! А як настане вечір
І сонечко прийде до дому на ніч,
Застукає до брами,—то ми тихо
Тихесенько прокрадемося за ним.
А знавш, що бабуся говорили?
У него є донька така хороша,
Що просто страх! Вона то відчиняє
Що-вечір браму батькові й що-рана.
А вже дітей вона так дуже любить,
Що просто страх! А сонце не пускає
Дітей до неї, щоб із ними разом
У світ не втікда. Але ми тихенько
Прокрадемося, та й шусть! і захопимось
Її на руки, то вже сонце нам

Ніщо не зробить. Тільки ти не бійсь
І плакати не смій! Та-ж то так близько,
І на дорогу маємо досить,
А та нам панна надав багато
Всього, о що лиш будемо просити.
Ану, о що-би ти просив?"

Поглянув

На неї хлопець, палець впхав до уст
Та й каже: „Мозе б ліпшого коня?“
„Ха, ха, ха, ха!“ дівча зареготалось.
„Ну сцоз, то мозе капелюх новий?“
„Проси що хочеш, а я знаю, знаю,
Що я просити буду!“

„Сцо таке?“

„Ага, не скажу!“

„Ну, скажи, а то

Заплацу!“

„Овва, плач, то я сама

Піду і не візьму тебе з собою“.

„Ну, а цомуз не сказес?“

„Знаєш, ти

Дурний! Мені бабуся говорили,

Що в неї яблучка є золоті.

Кому вона те яблучко дарує,

То той весь вік щасливий і здоров

І гарний, гарний буде всім на диво.

Але ті яблучка лиш для дівчат“.

„Я хоцу яблущка!“ заплакав хлопець.

„Не плач, дурний, лиш не забудь просити, —

Я вставляюсь вже, щоб і тобі дала.

А як по яблучку таким дістанем,

То вернемо додому і нікому
Не скажемо! Не скажеш?

„Ні, не сказу“.

„Ну, пам'ятай!“ А скажеш—відберуть.
Чи так? „А так,“—рік хлопець. І пішли.

Пройшло чимало літ від того дня.
Далеко над сподівання дітей
Тяжкою вийшла їй довгою дорога
До соняшних палат. І трави їй ниви
І небо їй сонце, все, усе змінилось
У хлопчика в очах. Лиш не змінилась
Подру́га та, провідниця його.
Щебѣтання її веселе, любе,
І усміх, і надія неугасима,
Се та жива струя, що в'яже в серці
День нинішній з вчорашнім і грядущим.
І ціль їх не змінилась за той час,
Лиш виросла, розвилась, роз'яснилась.

І ось великим шляхом многолюдним
Посеред тиску, свару й товкітні
Ідуть вони, ховаючи у грудях
Дитячі серця, як найкращий скарб.
Минав їх гордій, надутий дурень,
І розсмієсь; мина пишний вельможа,
То і не гляне; зустріне мужик,
То в спрагу дасть погожої води
Напитися, і стежечку покаже,
І підночує, в слоту захистить.
Вони-ж побравшись за руки, тихо
І радісно, без огляду й тривоги
Ідуть на стрічу сонцю золотому.

П О Є Д И Н О К.

Клубами вився дим. Ревли гармати,
Свистіли кулі, мов незримі змії,
Сичали, вілись, лускали гранати.

Красили землю струги кров'янії
І рвались сёрця повні сил, відваги,
В крові тонули тисячні надії.

Униз валились найпишніші стяги,
Валились трони, що ще вчора, певно,
Й не думали дожити до зневаги.

В ряді борців, заляканий смертельно,
Блідий, в знесиллі, пилом весь укритий,
Ішов і я, щоби боротись ревно.

Я на лиці чув жар несамопитий
І в серці чув докору крик зловіщій—
Я йшов в огонь, мов зрадник встидом битий.

А прецінь я, підданий найвірніший
Ішов під стягом за́конної власти,
Сповняв свій обов'язок найсвятіший:

Йшов проти тих, що розірвать на части
Хотіли всі порфіри і корони,
З престолів у печі огонь накласти!

Через буйні пшеничні загопи
Йшли ми мов повінь. Доки око сягне,
Все наших купи. Ген десь плачуть дзвони,—

Село палає... Вітер димом тягне...
Реве музика, гонить геть всі мислі...
Кров міцно б'єсь, душа ніщо не прагне.

І вже ось-ось ми ворога натисли!
Ряди їх бовваніють перед нами,
Пошарпані над ними стяги звисли.

Вони там перед нашими рядами
Бліді, втомлені, поганенько вбрані,
Та к зброї кожний мов приріс руками.

Як гонять пільму блиски сонця ранні,
Як птахи з гнізд сполохані фуркочуть,
Так з стрільб їх кулі грають олов'яні.

Та ба! Мов зерна градові толочуть
Буйний загін, мов буря снігом віє,
Так наші кулі стелять їх, друхочуть.

„Гей хлопці, далі! Поки ворог вспіє
Отямитись, на нього! Най ні один
Нам не втече, хто бунтувати сміє!

„Валіть! Коліть! Пардону він не годен!“
Так генерал нас загівав до бою,—
І верглись ми, мов в стадо вовк голоден.

Не тямив я, що діялось зо мною,
Лиш весь тремтів, палав, немов у грані,
Не бачучи, куди біжу, де стою.

Лиш тямлю, що в крові бродив ногами,
Що по мерцях топтав ще незастиглих,
Топтав нескріплі ще, глибокі рани,

Що дикі крики в слух мені ломились,
Що дим гриз очі, що свистали кулі,
І купи йшли, ревли, кляли, молились.

Та очі, вуха, ноги мов нечулі
На весь той безмір людської розпуки
Летіли, мов бджола в кишачий вулій.

К стрільбі мої немов прилипли руки,
І блискало раз-в-раз криваво з неї
І вилітали огняні гадюки.

„Смерть бунтарям!“—із груди враз мові
Крик вирвавсь і, залізо мов острене,
Прошиб мене безмірною брехнею.

А втім з пожару вийшов проти мене
Бунтар з такою-ж як і я стрільбою,
Одягнений у шмаття все черлене.

Та що се? В кожній черточці зо мною
Однакий вид, і ніс, і очі й губи,
Немов я сам перед собою стою!

Я остовпів. Хоч гучно грають труби,
Я з нього вже звести не можу ока,
Від нього мов жду ласки або згуби.

Якась безмірна, темна і глибока
Тривога льодом обдала все тіло,
Мов пташці, що загляне в очі смока.

А він глядів на мене ясно, сміло,
Глядів з докором на ту кров гарячу,
Що тут лилась, мов се—мов все діло.

І чув я, що під поглядом тим трачу
Останню решту сили, віри в себе,
І закричав я: „Ти, котрого бачу

„В рядах врагів—хто ти? Чом так до тебе
І дух і око безупинно рветься,
Бо в тобі бачить форму зняту з себе?“

Він мовив твердо, що він Мирон зветься,
Вказав і місце те, де я родився,
Де вчивсь, що діяв, як мені ведеться—

Все те, о собі кажучи, хвалився.

„Брехня!“—я крикнув.—„Вороже безчасний,
Се я той Мирон! Зрадно ти підшився

„Під назву, рід, ба й під мій вигляд власний!“
Та він всміхнувся і каже: „Звільна, звільна,
Мій друже! Лиш не будь такий напасний!

„І назва й доля вся обом нам спільна,
Лишень що я живий, правдивий, дійсний,
А ти мій привид, ти мара свавільна,

„Нервової гарячки твір безвісний!“
Слова ті він сказав так прямодушно,
Мов доктор діагнозою утішний,—

Мені-ж зробилось страшно, тісно, душно...
Адже-ж життя, буття, ім'я і тіло
Сей привид в мене відбирав бундючно!

„Ні, сам ти привид!“—відповів я сміло.
„А чим-же дійсність ти свою докажеш?—“
Сказав тамтой.—„Лиш за високе діло,
„За волю люду, на котру ти важиш,
За хліб для бідних, за добро обдертих
Правдивий Мирон б'єсь—а ти що скажеш?
„Лиш на тирана в обороні жертви,
На кривду в обороні правди стане
Правдивий Мирон,—не злякаєсь смерти.
„А ти, що йдеш під стягами тирана,
Облитий кров'ю праведних героїв,
Ти смієш Мирона ім'я поганить?
„Геть, привиде! В небутність, із котрої
Повстав, ось тут тобі назад розлиться,
Щоб не спиняв мя від борні святої!“
Та хоч той голос, наче гостра криця
Рвав серце в мні, я з місця не вступився.
Лиш враз до ока піднялась рушниця.
„Ха, ха!“—двійник мій з мене реготався,—
Стріляти хочеш? Що-ж, стріляй, прояво!
Я тіни куль ніколи не лякався!
„Ось грудь моя! Намір і вистріль жваво!
А як живий від твоїх куль простою,
На тебе стрілить буду мати право,
„І кулею прошиблена святою,
Отою кулею, що освячена
До найсвятішого за людскість бою,

„Щезати мусить всяка твар мерзена,
Усякий привид злудної уяви,
І пересуд і вся мара злиденна“.

Я мовчки дуло в грудь його направив
І стрілив—та не чути й грюку того,
А ворог мій ані змигнув з постави.

„Сам бачиш марність поривання свого—
Сказав.—Під вид мій дурно ти підшився,
Ніщо єси, щезай-же до нічого!“

Він стрілив. Я між трупи повалився.

6-9. I. 1883.

З ПОЕМИ „НОВЕ ЖИТТЯ“.

Пролог.

Погідна ніч літня в підгірському краю.
О скільки чарів, скільки в ній краси!
Там в далі гори-велетні дрімають,
Тут квіти, трави в перлах із роси;
Лящать так дзвінко соловії в гаю,
Чорніють грізно бори та ліси,
Ріка шумить, бурлять холодні, чисті води,
Таємна казка мов про дивний сон природи.

І люди сплять. Сторчить он плуг у полі,
В городі коні спутані хрумтять
Траву росисту; пес в-округ стодоли
Вартує; другий гавкнув з-по-за хат
І стих... О горю чи о кращій долі
В хатах малії і старії снять?..
Витайте, ясні сні, на віках сього люду,
І золотіть хоч ви життя їх повне труду!

А понад всім тим сонним, тихим раєм
Склепиться чистий, тьмавий звід небес.
Кривавий місяць вирина за гаєм,
На хвильку по-за срібну хмарку щез

І знов явився. Незміримим плаєм,
Пливуть зірки, і скільки то чудес,
Святих, великих мрій о щастю і любові
О, земле, в ніч таку нашіптують тобі.

О, краю мій, Підгір'я ти прекрасне,
Як я люблю, як я люблю тебе!
Мов зірка та, що світить і не гасне,
Так та любов в душі моїй живе.
О, чом-же ти, хоч гарне, так нещасне,
Хоч вічно юне,—хоре та слабе?
Як радо дав-би я для щастя люду твого
Пролити хоч сейчас всю кров із серця мого.

Та ба, минув той час, коли ліком
Була кров чиста й щира на проказу.
Не жертви треба днесь, а бою з злєм!
Побіду не виборюєсь відразу,
А треба в скварі, в стужі йти пішком
Без стежки, кладки і без перелазу;
Без слів шумних, а то й без слави і заплати
Тра вміти жить тепер для тебе, не вмирати.

Уміти жить—отсе велике діло,
Найбільша загадка грядущих днів,
Щоби одним життя так не летіло,
Немов пусті вітри поверх степів,
Або мов буря, що не лишить ціло
Нічого, а все ломить пів-на-пів,
А другим не повзло так важко в горю й бою,
І не поїло їх отрутою гіркою.

Уміти жити! Трудне, високе вміння,
Котрого жадна книга не навчить,
А лиш навчає досвід і терпіння
Й любов, що всіх ріднить і єдинить.
Щаслив народ, щасливе покоління,
Що зможе жити, як слід, зуміє жити!
Для нас-же, по котрих котилась доля валом,
Нове життя є днесь лиш пісні ідеалом.

II.

ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ.

1896.

Твої очі як те море
Супокійне, світляне:
Серця мого давнє горе
Мов пилінка в них тонé.

Твої очі мов криниця
Чиста на перловім дні,
А надія мов зірниця
З них проблискує мені.

Безмежне поле в сніжному завою,
Ох, дай мені обширу й волі!
Я сам серед тебе, лиш кінь підо мною,
І в серці нестерпнії болі.

Неси-ж мене, коню, по чистому полю,
Як вихор, що тутка гуляє,
А чень утечу я від лютого болю,
Що серце мені розриває?

Не минай з погордою
І не смійсь, дитя!
Може в тім осміянім
Суть твого життя.

Може в тім зневаженім
Твого щастя карб,
Може в тім погордженім
Є любови скарб.

Може сміх твій нинішній
Срібний та дзвінкий
Стане в твоїй пам'яті
За докір грікий.

Я не жалую на тебе, доле!
Добре ти вела мене, мов мати,
Та-ж де хліб родити мав поле,
Мусить плуг квітки з корінням рвати.

Важко плуг скрипить у чорній скибі
І квітки зітхають у сконанню...
Серце рвесь, уста німі, мов риби,
І душа вглубляєсь в люту рану.

А ти йдеш з сівнею й тихо сієш
В чорні скиби і незрослі рани
Нове сім'я і нові надії
І вдихавш дух життя рум'яний.

Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі,
Розвійтеся, як тихе зітхання!
Незговні рани, невіщені жалі,
Завмерлеє в серці кохання.

В зів'ялих листочках хто може вгадати
Красу всю зеленого гаю?
Хто знає, який я чуття скарб багатий
В ті вбогії вірші вкладаю?

Ті скарби найкращі душі молодї
Розтративши марно, без тямі,
Жебрак одинокий на зустріч недолі
Піду я сумними стежками.

В Перемишлі, де Сян пливе зелений,
Стояв на мості я в важкій задумі,
Про тебе думав я, душе́ моя,
Про щастя те, що наче сонний привид
Явилось, всміхнулося і щезло,
Лишивши жаль по собі невмірущий.
І я згадав одно оповідання,
Що тут над Сяном від народа чув.

Зима була, замерз зелений Сян
І по блискучім льодовім помості
Гладкий протерли шлях мужицькі сани.

Ось раз була неділя. В самий південь
Із церкви люди вийшли. Сяло сонце,
Іскрився сніг. Юрба народа вийшла
Над Сян, велись веселі розговори.

Аж ось, за Сяном, в полі сніговому
Щось зачорніло, дзвонки бренчать,
Копита стукають о змерзлу землю
І в-чвал жене по втоптаній дорозі
Преписна чвірка. Упряж дорога
Полискує до сонця; наче вихор

Карита мчитьсья, з батога візник
Мов з пістолета лускае...

Убогий

Сільський народ глядiть на сю появу,
Дивується. І хто се міг би їхать?
Ніколи тут ні чвірки, ні карити
Такої не видали. Ні старі,
Ні молоді придумати не можуть,
Хто се так їде, звідки і куди?

Ось чвірка, не спиняючись ні хвилі,
На лід влетіла. Глухо застогнав
Поміст хрустальний, дзвінко задудніли
По нім копита кінські, заскрипів
Замерзлий сніг під шинами коліс.
І луснув з батога візник, мов вихор.
Неслася чвірка.

Та нараз посеред

Ріки, де крив льодова кора
Найглибший вир, щось хруснуло—лиш раз,
Одніський раз щось хруснуло. Широкий
Круг льоду мов обкровний подався,
І чвірка, і карита і візник
І що було в кариті, наче сон,
Неначе ясний привид, враз пропало.
Лиш Сян забулькотів неначе дьявол,
І облизався. Лиш зелена хвиля
Широким валом хлюпнула верх льоду
І знов вернула в тавмничу тоню,
А чвірки ні карити—ні сліду.

І не дізналися ніколи люди,
Хто се так їхав, звідки і куди.
Ніхто за ними не питав ніколи
Ані в ріці ніхто останків жадних
Не віднайшов. Коли-б один хто бачив
Се диво, а не сотня свідків, сам він
З часом собі би вірить перестав,
Сам він з часом на тому-би спинився,
Що се був сон.

Се мого серця драма!
Як би не ті літа важкої муки,
Пекучих болів, сліз і божевілля,
Глухої резігнації, скажених бунтів
Придавленого серця, то я сам,
Пригадуючи першу нашу зустріч
І той промінчик ясної надії,
Що блис мені тоді,—присяг-би нині
Що се був сон, надсянська легенда.

Червона калина, чого в лузі гнешся?

Чого в лузі гнешся?

Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?

До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?

На радощі світу?

Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту?

Чи грому з блакиту?

Не жаль мені цвіту, не страшно і грому,

Не страшно і грому,

І світло люблю я, купаюся в ньому!

Купаюся в ньому!

Та вгору не пнуса, бо сили не маю

Бо сили не маю,

Червоні ягідки до долу схиляю

До долу схиляю.

Я вгору не пнуса, я дубам не пара,

Я дубам не пара:

Та ти мене, дубе, отінив, як хмара,

Отінив, як хмара!

Чого являєшся мені
У сні?
Чого звертавш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?
Чому уста твої німі?
Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них мов зарево червоне
Займається і знову тоне
У тьмі?

Чого являєшся мені
У сні?
В життю ти мною згордувала,
Мов ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання голосні—
Пісні.

В життю мене ти й знать не знавш,
Ідеш по вулиці—минаєш,
Вклонюся—навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знавш, знавш, добре знавш,
Як я люблю тебе без тям,
Як мучусь довгими ночами,
І як літа вже за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.

О, ні!
Являйся, зіронько, мені
Хоч в сні!
В життю мені весь вік тужити—
Не жити.
Так най те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марнів, в'яне, засиха,—
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалошках живіше грає,
По-людськи вільно віддиха,
І того дива золотого
Зазнає, щастя молодого,
Бажаного, страшного того
Гріха!

Як віл в ярмі, оттак я день за днем
Свій плуг тяжкий до краю дотягаю;
Немов повільним спалююсь огнем,
Та ярко бухнуть сили вже не маю.

Замерли в серці мрії молодечі,
Іллюзії криниця пересхла,
Різкі сухі мої зробились речі,—
Пора худого жнива надійшла.

Худеє жниво! Сіялось мабуть
Замало й не найкращої пшениці.
А час не ждав! Холодні зливи йдуть,—
Важку ворожать осінь нам зірниці.

Сипле, сипле, сипле сніг.
З неба сірої безодні
Міріядами летять
Ті метелики холодні.

Одностайні мов жура,
Зимні мов лихая доля,
Присипають все життя,
Всю красу лугів і поля.

Білий килим забуття,
Одубіння, отупіння
Все покрив, стискає все
До найглибшого коріння.

Сипле, сипле, сипле сніг,
Килим важче налягає...
Молодий огонь в душі
Меркне, слабне, погасає...

Матінко моя ріднесенька!
В нещасний час, у годину лиху
Ти породила мене на світ.

Чи в тяжкім грісі ти почала мене,
Чи прокляв мене в твоїм лоні хто,
Чи лиш доля отак надо мною смієсь?

Не дала ти мені чарівної краси,
Не дала ти мені сили, щоб стіни валить,
Не дала мені роду почесного!

Ти пустила мене сиротою у світ,
Та дала ще мені три недолі в наділ,
Три недолі важкі, невідступні.

Що одна недоля—то серце м'яжке,
То співацькев серце вразливе,
На красу, на добро податливе.

А що друга недоля, то хлопський рід,
То погорджений рід, замуrowаний світ,
То затровний хліб, безславний гріб.

А що третя недоля—то горда душа,
Що нікого не впустить до свого нутра,
Мов запертий огонь сама в собі згора.

Матінко моя ріднесенька!
Не тужи за мною, не плач в самоті,
Не клени, як почувш, що я зробив!

Не сумуй, що прийдеться самій доживать,
Що прийдеться самій у гріб лягать,
Що не буде кому очей затулить!

Не кляни своє бідне, безсиле дитя,
Доки міг, то я тяг сю тачку життя,
Та тепер я зламався і збився з путя!

Я не можу, не можу спинить того,
Що мов чорная хмара на мене йде,
Що мов буря далека шумить-гуде!

Я не хочу на світі завадою быть,
Я не хочу вдурить і живцем озвіріть—
Радше темную ніч поки світло зустріть!

Поклін тобі, Буддо!
В темряві життя
Ти ясність, ти чудо,
Ти мир забуття.

Спокійний, величний,
Ти все поборов:
І блиск царювання,
І гнів і любов.

З царя жебраком ти,
Душею моцар,
Пів світа осяяв
Твого духа чар.

Ти царство покинув,
Щоб духом ожить;
Зірвав усі пута,
Щоб нас слобонить.

І довгії літа
Промучився ти,
Щоб корінь страждання
Людського знайти.

Знайшов ти той корінь
У серці на дні,
Де пристрасті грають,
Надії марні.

Де гнів палахкоче,
Любов процвіта,
Луди павутинням
Наш дух опліта,

І мулить, і мулить,
Прогонює мир,
І тягне в Сансару,
В життя дикий вир.

Та з пристрастів пекла
Ти вивів людей,
Не тьмив їх туманом
Загробних ідей.

Безсмертне лиш тіло,
Бо жаден атом
Його не пропаде
На віки віком.

Та те, що в нас плаче,
Горить і терпить,
Що творить, що знав,
Що рвесь і летить—

Те згасне мов огник,
Мов хвиля пройде,

В безодні Нірвани
Спокій віднайде.

Поклін тобі, світлий,
Від бідних, блудних,
Що в пристрастів путах
Ще б'ються міцних.

Поклін і від мене,
Що скочу як стій
Із тиску Сансари
В Нірвани спокій.

III.
МІЙ ІЗМАРАГД.
1898.

ДЕКАДЕНТ.

(В. Щуратові).

Я декадент? Се новина для мене
Ти взяв один з мого життя момент
І слово темне відшукав та вчене
І Русі возвістив: „Ось декадент!“

Що в моїй пісні біль і жаль, і туга,
Се лиш тому, що склалось так життя,
Та є в ній, брате мій, ще нута друга:
Надія, воля, радісне чуття.

Я не люблю безпрéдметно тужити,
Ні шуму в власних слухати ушах;
Поки живий, я хочу справді жити,
А боротьби життя мені не страх.

Хоч часто я гірке й квасне ковтаю,—
Нераз і прів і мерз я, і охрип,—
Та ще-ж оскомини хронічної не маю,
Катар кишок до мене не прилип.

Який я декадент? Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох,
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я в мужик: пролог, не епілог!

Я з п'ющими за пліт не виливаю,
З їдцями їм, для бійки маю бук,
На празднику життя не позіхаю,
Та в бідності не опускаю рук.

Не паразіт я, що дуріє з жиру,
Що в будні тільки й дума про процент,
А для пісень на „шрррум“ настроїть ліру...
Який-же я у біса декадент?

Перший зирк його
Впав на коріння деревця, що в ньому
Була його єдина опора.
Що за притичина? Глядить: дві миші,
Одна білява, друга чорна, пильно,
Запóпадно і ненастанно й прудко
Гризуть коріння того деревця,
Лапками землю порпають, працюють,
Немов наняті, щоб його підпору
Підгризти, підкопати, повалити,
І похололо в того чоловіка
На серці, бо в тій хвилі лев розжертий
Надбіг над пропасть і його побачив
І лютим ревом відгомін збудив.
Не міг його дістати, але люто
Глядів з гори, скакав і землю гриз,
Ждучи, аж він угору знов підлізе.

І глянув вниз у пропасть чоловік
І бачить, що на дні тієї балки
Страшна гадюка в'ється і широко
Паше́ку рознімає, жде лише,
Щоб він упав для неї на поталу.
Померкло в голові у чоловіка,
За серце стисло і холодним по́том
Все тіло облилось.

Та враз почув,
Що те, о щó опер він ноги, якось
Ворушиться. Зирнув, аж пробі! се
Гадюка, звита в клубок, що в щілині
Дрімала. Рад був був скрикнуть чоловік,
Та голос в горлі задушив переляк.

Рад був молитися, та тривога вбила
Побожну думку. Наче труп холодний
Він висів,—певний, що в найближчій хвилі
Коріння миші підгризуть, гадюка
У ноги вкусить, сил його не стане
І вниз він упаде змії в пащеку.

А втім—о диво! На гильках берізки
Побачив той нещасний чоловік
Гніздо чмелів. У щільнику малому
Було там трохи меду, а чмелі
Всі полетіли в поле за пожитком,
І закортіло чоловіка того
Покушать меду. Він всіх сил добув,
Піднявся трохи вгору і устами
Досяг щільник і ссать його почав.
І враз немов рукою відняло
Йому від серця. Солодощі меду
Заставили його про все забути:
Про льва, що вив йому над головою,
Про миші, що його підпору гризли,
І про дракона, що внизу грозив,
І про гадюку, що у стіп сичала.
Про все, про все забув той чоловік,
Найшовши в тих краплинах медових
Несказану, високу розкіш раю.

Готама Будда, Азії світило,
Очима духа бачив сю пригоду.
І своїм вірним так про неї мовив:
„Сей чоловік, брати, то кождий з нас.
Життя важке, природа нам ворожа

І тисячі пригод і небезпек
З усіх боків усе нас оточують,
Як того мужа, що там в балці висів.
Голодний лев над нами, то в смерть;
Дракон внизу, то вічне забуття,
Що кожного нагрожув пожерти,
А миші, чорна й біла—день і ніч,
Що ненастанно вік наш підгризають.
А та гадюка під ногами, браття,
То наше власне тіло, непостійне,
Слабе і хоре, що нам в кожній хвили
На завсігди відмовить може служби.
А та берізка, за яку вчепився,
Міркуючи спастися від заглади,
Се людська пам'ять—шира та коротка.
Нема нам виходу із того горя,
Нема рятунку. Та одно лиш нам
Лишилось те, чого ніяка сила,
Ніяка нам пригода взятъ не може:
Се чиста розкіш братньої любови,
Се той чудовий мед, якого крапля
Розширює життя людське в безмір,
Підносить душу по-над всю тривогу,
Над всю турботу із-за діл минутих—
В простори повні світла і свободи.
Хапайте сквапно каплі ті, брати!
Бо лиш в тому, що серце ваше чув,
Чим груди повні, чим душа живе,
У розкоші любови та бажанню
Братерства, у надії, у змаганню
До висших, чистих сфер лежить ваш рай“.

ПРИТЧА ПРО ВІРУ.

На Цейлоні святому
Є кипарис високий,
Високий, тисячлітній
У світі самотній.

Дзюрчить з його коріння
Малесенький струмочок;
Ніхто не тямить, щоб коли він
Зронив один листочок.

Як перший лист ізронить,
То твердо вірять люде:
Хто з'їсть отой листочок,
Той вічно жити буде.

І довгі вже століття
Побожні буддісти
Стоять під кипарисом,
Читають акафісти.

Звернувши очі вгору
Перебирають чотки
І ждуть, аж з кипариса
Впаде той лист солодкий.

І ждуть собі безсмертя
І мруть один за одним,—
Нові приходять з серцем
Прагнувшим і голодним.

І ждуть того листочка—
Ніяк не відірветься!
І ждуть, і мруть в тій вірі,
Що хтось його діждеться.

Серцем молився Мойсей і скорботою духа цілого,
І говорив йому бог: „Що так до мене кричиш?
Хоч ти заціпив уста так, що й слова вони не говорять,
Але я чую аж тут, як твоє серце кричить“.

„Поворож мені, циганко, чорноока Цоро,
Чи діжду я днів щасливих, дороблюся скоро?“

А циганка із долоні почала читати:

„Будеш, каже, чоловіче, сім літ бідувати“.

„Сім літ? Ну, це ще стерпів-би. Що-ж потóму
смикнеш?“

„А потому, чоловіче, потому привикнеш“.

З ЦИКЛА „ДО БРАЗИЛІЇ“.

Гей розіллялось ти, руськев горе,
Геть по Європі і геть по-за море!

Бачили мури Любляни та Рєки,
Як з свого краю біг Русин на втеки.

Руські зітхання й стогнання лунали
Там, де Понтенби білються скали.

Аж із Кирмон, мов живого до гробу,
Гнали жандарми наш люд, як худобу.

Небо італьське блакитне, погідне
Бачило бруд наш, пригноблення бідне.

Генуя довго, мабуть, не забуде,
Як то гостили в ній руськії люде.

Будуть ще внукам казати проти ночі:
„Дивний тут люд кочував із півночі.

Рідну країну з слізьми споминав він,
Але з прокляттям із неї тікав він.

Спродував дома поля, господарство,
Вірячи байці про Рудольфа царство.

Дома покинувши землю родинну,
Гнався, щоб мрію ловити дитинну.

Смілий у мріях, у вірі безглядний,
В дійсності, наче дитина, безрадний.

Ані порадитись, ні побалакати,—
Знав він лиш гнуться та жебрати та плакати!“

Гей, розіллялось ти, руськеє горе,
Геть по Європі і геть по-за море!

Доки Гамбурські, важкі паровози,—
Де ви не лялися, руськії сльози!

Всі з тебе, Русине, драли проценти:
Польськії шляхтичі й швабські агенти.

Що то ще жде тебе на океані?
Що у Бразилії, в славній Парані?

Що то за рай ще тобі отвираєсь
В Спїриту Санто і Мінас Джераес?

IV.

ІЗ ДНІВ ЖУРБИ.

1901.

Коли часом в важкій задумі
Моя поникне голова,
Легенький стук в вікно чи в двері
Потоки мрій перерива.

Озвусь я, вигляну даремно,
Не чуть нікого, на видать,
Лиш щось у серці стрепенеться,
Когось-то хочеться згадать.

Чи щирий друг в далекім краю
Тепер у лютім бою згиб?
Чи плаче рідний брат, припавши
Лицем до прадідівських скиб?

Чи може ти, моя голубко,
Мов кохання чарівне,
Далеко десь з німим докором
В тій хвилі згадуєш мене?

Чи може гнучи в собі горе
Ти тихо плачеш у тиші,
А се твої пекучі сльози
Мені стукочуть до душі?

Не можу забути!
Не гоїться рана!
Мов жалібні нути
Із струн теорбана
Чи голосно грають,
Чи ледве їх чути,
Все жалем проймають,—
Не можу забути!

Не гоїться рана,
Хоч мию сльозами,
Хоч час на ню капле
Цілющі бальзами,
Хоч сонечко гріє
І зірка рум'яна
Цілує, ярів,—
Не гоїться рана!

Хоч як ти далеко,
Я все тебе бачу;

Хоч стратив давно вже,
Що-день тебе трачу;
Хоч люта розпука
Минулася п'яна,
І клином розлука,
Гадюка погана,
Лежить поміж нами,
Дівчино кохана,—
Кохання без тями,
Не гоїться рана!

З усіх солодких, любих слів,
які я чув із твоїх уст
одно лишилося мені
і наче срібний дзвоник той
і досі в серці гомонить,—
одно маленьке словечко:

Слухай!

Коло стола сиділи ми,
широкий і шумний гурток,
розмова йшла веселая;
нараз затихли всі, немов
по хаті ангел пролетів:
лиш ти до мене звернена,
серед загальної тиші
казала звільна, мов у сні:

Слухай!

І враз ти зупинилася,
злякалась голосу свого
серед загальної тиші
і рум'янцем облялося

твое лице, а при столі
на тебе всі зирнулися,—
і те, що хтіла ти сказати,
ухопив ангел, що в ту мить
отам по хаті пролетів.

Минуло много, много літ,
минулись муки й радощі;
і тих, що весело тоді
коло стола балакали,
розвіяв вітер життьовий
по світі, наче пил марній;
лиш те одне слівце твоє
і досі у моїй душі
мов срібний дзвоничок дзвенить.
І досі із рожевих уст
я чую любе, привітне:
Слухай!

І досі ще тремтить душа,
ждучи чогось таємного,
блискучого, величного,
що за летючим словом тим,
мов цар за курієром вслід
явитись мало. Та дарма!

В глибокім, темнім пралісі
мандрівець блудить змучений;
тривога, голод, близька ніч,
мов звіря дикого стрільці,
його женуть все дальш і дальш.

У груді духу не стає,—
здається, трсіне серденько,
і ноги змучені тремтять,
а він біжить, біжить, біжить!

І причувається йому,
що десь далеко, ледве чуть
теленка дзвоник: дзінь-дзінь-дзінь!
Він знає, що весь день уже
за тим зрадливим голосом
біжить даремно; инколи
догадується, що мабуть
се дзвонить власний страх його,
та він проте біжить, біжить!

Ану-ж там справді битий шлях?
Ану-ж там хата теплая?
Ану-ж лице коханев?
Ану-ж там дивні радощі?
Дзінь-дзінь! Дзінь-дзінь!
Дзінь-дзінь! Дзінь-дзінь!
Слухай!

Я не скінчу тебе, моя убога пісне,
В котру бажав я серце перелить
І виспівать чуття важке та млісне,

Все що втіша і все що веселить,
Всі радощі шаленого кохання,
Все пекло мук, що й досі грудь в'ялить.

Мої ви сльози і мої зітхання
І пестощі короткі й довгий жаль,
Надії і зневіри колихання,—

Не перелити вас мені в кришталь
Поезії, немов вино перлисте,
Ні в римів блискотливу емаль!

Мов дерево серед степу безлисте
В осінній бурі б'ється і скрипить,
І скрип той чув поле болотисте,—

Отак душа моя тепер терпить,—
Слаба, безкрила, холодом пририта,
Мов ластівка у річці зиму спить.

У долині село лежить,
по над селом туман дрижить,
а на горбі край села
стоїть кузня немала.

А в тій кузні коваль клепле,
а в коваля серце тепле,
а він клепле та й співа,
всіх до кузні іззива.

„Ходіть люди з кат, із поля!
тут кується краща доля!
ходіть люди по-рану,
вибивайтесь з туману!“

Та тумани хитаються,
по над селом згущаються,
розляглися по полях,
щоб затьмити людям шлях,

щоб закрити їм стежини
ті, що в гору йдуть з долини
в тую кузню, де кують
ясну зброю замість пут.

Над великою рікою
на скалі крутій сижу
і, затоплений у мріях,
в воду биструю гляжу.
Валом хвилі, валом хвилі
пруться, плещуть, миготять,
сонце грає, прибережні
верби віттям їх пестять.

Із-за закрута одного
враз дараба вплива—
зіллям, зеленню обвита,
плеще, грає, мов жива.
Керма тихо хвилі крає,
не булькоче, не скрипить,
і керманіч молоденький,
мов мальований, стоїть.

На дарабі гра музика
чути співи голосні,
брязкають чарки блискучі,
ллються вина запашні,

сяють очі молодії
серед жартів і розмов...
Сміх і співи! Се гуляють
радощі, краса, любов.

Я поглянув і зітхання
піднімає грудь мою,
О, мої юнацькі мрії,
пізнаю вас, пізнаю!
Скільки вас з розпучним криком
і з слізами я доганяв,—
на весільную дарабу
я ніколи не попав.

Ні, тепер уже за вами
не погбню я у слід!
Прощавайте! Своїм блиском
ви молодших веселить!
Сміх і співи і музика—
ще брелять немов по склі,—
і за закутом дараба
звільна щезла в синій млі.

Знов затоплений у мріях
я гляжу на бистрину.
Що се плещуть, миють хвилі?
Наче білу грудь сніжну...
Мов рожеві любі руки
шийку круглу... і лице
Ох, адже я знав, здається,
цілував лице отсе!

Се-ж вона, вона, чий образ
тузі втихнуть не дав!
Се те тихе, нездобуте
щастя вбогев мов!
Вбите! Втоплене! І в воду
мов скажений кинувсь я,
щоб ловити щастя-трупа...
Мрія приснула моя.

З ПОЕМИ „ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ“.

Мов зелена піраміда
на хвилястім синім полі,
на рівнині лазуревій
велетенський ізмарагд,—

так облита дивним морем,
під безхмарним, теплим небом
знісється, шумить, пишавсь,
спить Афонська гора.

Спить? Та ні! Природа мати
ненастанно тут працює,
ненастанно стрієть, бавить
ту пестієчку свою.

У низу, де з хвиль кипучих
гранітові сірі скали
гордо, просто вгору пнуться—
стіни, кблоси, стовпи—

там внизу музика дика
не вгаває на хвилину,

б'ються хвилі о каміння,
бризка піни срібний вал.

А вверху хребти гірські
віковим покриті лісом,
вічну, тиху пісню грають
у задумі без кінця.

Та проте гора дрімає;
день і ніч пливе над нею
мов рожева легка хмара,—
крику, гомону не чуть.

Хоч повзуть тут скрізь по горах
стежечки, немов гадюки,
та проте не оживляє
їх розмова, спів ні сміх.

Хоч розсипані по горах,
по лісах, ярах і скелях,
по полянах пречудових
і оселі і хатки,—

та проте тиша глибока
заляга на тих оселях
і лежить печать мовчання
на сотках старечих уст.

Скрізь тиша і скрізь мовчання,
сірий одяг, хід повільний,
і худі, понурі лиця,
непритомний, сонний вид.

Тричі лиш на день по горах
пролунає голос дзвонів,
мов проквітить над горою
стадо диких лебедят.

Плачуть жалібно ті дзвони,
мов нарікання, докори,
на людей, що замертвили
пречудовий сей куток.

Що гніздо думок високих,
школу поривів геройських,
пристань для орлів змінили
на сумну тюрму для душ.

V.

SEMPER TIRO.

1906.

SEMPER TIRO.

Життя коротке, та безмежна штука
І незглубиме творче ремесло;
Що зразу, бачиться тобі, було
Лиш оп'яніння, забавка, ошука,
Те в необнятий розмір уросло,
Всю душу, мрії всі твої віссало,
Всі сили забира і ще говорить: „Мало!“

І перед плодом власної уяви
Стоїш мов перед божеством яким,
І сушиш кров свою йому для слави,
І своїх нервів сок, свій мозок перед ним
Кладеш замість кадила й страви,
І чуєш сам себе рабом його й підданим,
Та в серці шепче щось: „Ні, буду твоїм паном“.

Не вір сим пошептам! Зрадлива та богиня,
Та муза! Вабить, надить і манить,
Щоб виссать „я“ твоє, зробить в тебе начиння
Своїх забагань, дух твій спорожнить.

Не вір мелодії, що з струн її дзвенить:
„Ти будеш майстром, будеш паном тонів
І серць володарем і владником мільйонів“.

О, не дури себе, ти, молодая ліро!
Коли в душі пісень тісниться рій,
Служи богині непохитно, щиро,
Та панувать над нею і не мрій.
Хай спів твій буде запахуше миро
В пиру життя, та сам ти скромно стій
І знай одно: poeta—semper tiro.*

* Поет—завжди учень.

Благословенна ти поміж жонами,
Одрадо душ і сонце благовісне,
Почата в захваті, окроплена сльозами,
О, раю мій, моя ти муко, Пісне!

Царице, ти найнижчого з-між люду
Підносиш до вершини свого трону,
І до глибин терпіння, сліз і бруду
Ведеш і тих, що двигаютъ корону.

Твій подих всі серця людські рівняє.
Твій поцілуй всі душі благородить
І сльози на алмаз переміняє:

І дотик твій із терня рожі родить,
І по серцях мов чар солодкий ходить,
І будить, молодить і оп'яняє.

О, розстроена скрипка, розстроена!
Стільки рук нетямущих, брудних
Доторкалося струн чарівних,—
І вона їх розстроєм наповна!

Ріже вухо страшними акордами
У тонації ніяк не стоїть...
Де ти, майстре, щоб вмів настроїть,
Оживить її співами гордими?

ЛІСОВА ІДИЛІЯ.

Уривок з поеми.

На романтичного коня сідаю.
Крилатий звірю, не пручайсь, не ржи!
Неси мене, куди я загадаю.
На фантастичні ті шпилі біжи,
Де вихор грає, стогне гомін гаю,
Де на вузькій мов ниточка межі
Фантазія і дійсність спина в спину
Глядять у мрій квітчастую країну.

Неси мене у ліс, той ліс казочний,
Високий, темний, що мов море гра,
Що зелені вдягав стрій святочний
І широко свій килим простира,
Що пахощами дише, свіжий, сочний,
Де в таємничій тіні б'є нора,
Де між корчів потік біжить до ціли,
Коряві вільхи озерце обсіли.

Той ліс—зразок ще первісного світа,
Де нікому природу маскувати,—
Морозом бита, ярим сонцем грита

Вона лиш те живить, що мав міць тривать.
У всю красу, у весь свій страх одіта,—
Однако їй кормить і руйнують;
Життя і смерть тут ходять без розлуки,
Крик розкоши й важкі конання муки.

На пнях гнилих зелена брость пишавсь,
Серед кісток вовчиця кормить плід;
У тіні дуба рій комашок гравсь
І того-ж дуба підгриза їх рід;
Ось гадина на сонці вигрівавсь,
Метелик треплесь, медом дише цвіт,
А по верхів'ях тиха дума ходить,—
Одно тут лоно і вбиває й родить.

В той ліс як часто я літав думками,
Коли було нестерпно між людьми!
Тут дикими втішався я квітками,
Тут віддихав я повними грудьми,
Тут доторкавсь тремтучими руками
Великих тайн: хто ми і по що ми?
Тут силогізмів сіть думок не ловить,
Природа серцю щирю правду мовить.

І був той ліс мені, як рідна мати,
Що вцитькує тривогу навісну.
У спеку клав під тінь розкішну спати
І свистом дрозда знов будив зі сну...
Я плакав, як прийшлося його лишати
І шлях верстать по груді і терну.
Я знав: хоч де кораблик мій приб'ється,—
Найкраще тут минуло й не вернеться.

І я пішов. Літа йшли за літами...
Я сивію, огонь згасав мій...
Чимало сил потратив я без тями,
Чимало я похоронив надій!
Лиш ліс отой пахучими вітками
Махав мені, бренів мов мушок рій,
Що п'є мов сонця блиски золотаві—
Так він все свіжий був в моїй уяві.

Сьогодні я вернув. Мене до долу
Зігнуло невідрадних сорок літ;
Пройшов життя тяжку, жорстоку школу
І коштував знання чудовий плід,
І душу з мрій обдерту, наче голу,
З пожежі виніс я в холодний світ,
А в серці вигаслу жагу й охоту
Й старії рани, що болять під слоту.

І я пішов до ліса. Дивна туга
Мене до нього потягла, немов
Повірника старого здиблю й друга,
І виплачусь, і виговорюсь знов,
І вирвусь із утоптаного круга
І відновлюсь душею до основ.
Аж серце билось живо того ранку,
Немов стрічав я давнюю коханку.

Та друг мій був не той вже, що колись!
Пропав і слід колишньої пишноти!
Куди лиш глянь—пеньки й пеньки тяглись,
Слід огнищ і трацької роботи,

І злами й виверти й тріски п'ялись
Серед баюр і всякої гидоти;
Де-де лиш дуб та ільма одинока
Гляділи на руїну ту звисока.

Я мовив:

От так то нам зустріться довелось!
В які-ж хижацькі лапи ти попавсь?

Ліс мовив:

З твого де-де сивого волосся
Пізнать, що й ти в розкошах не купавсь!

Я мовив:

Життя воєнним табором тяглося,
То тут, то там противник прискіпавсь;
Я боронивсь, нераз мав перемоги
Та часто й падав ворогам під ноги...

Мені на серці важко—дай розраду.
І нових сил скарбівню отвори!
Ось тут під дубом я нестятим сяду
Й сидітиму. Розважуй! Говори!
Увесь свій чар і всю свою принаду
Ще раз яви, мов у букет збери,
І весь свій біль і всю свою надію,
Нехай я відживу й відмолодію!..

НА СТАРІ ТЕМИ.

I.

Блаженъ мужъ, иже не идетъ на собѣтъъ нечестивыхъ.

Блаженний муж, що йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить,
Що безтурботно в сонмищах лукавих
Заціплії сумління їх термосить.

Блаженний муж, що в хвилях занепаду,
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду
І правду й щирість відкрива, як новість.

Блаженний муж, що серед гвалту й гуку
Стоїть, як дуб посеред бурь і грому,
На згоду з підлістю не простягає руку,
Волисть зломатися, як покоритись злому.

Блаженний муж, кого за тебе лають,
Кленуть і гонять і поб'ють камінням:
Вони-ж самі його тріумф приготовляють,
Самі своїм осудяться сумлінням.

Блаженні всі, котрі не знали „годі“,
Коли о правду й справедливість ходить:
Хоч пам'ять їх загине у народі,
Та кров їх кров людства ублагородить.

II.

Гласъ вопіющаго въ пустыни.

Було се три дні перед моїм шлюбом.
У чистім полі я пшеницю жав.
Був південь. Я спочити ліг під дубом,
В душі-ж мов світляний алмаз дрожав.

І враз почув я голос невимовний,
Той голос, що його лиш серце зна,
Для вуха тихий, але сили повний,
Що душу розворушує до дна:

„Ще поки ти почався в лоні мами,
Я знав тебе; заким явивсь на світ,
Я призначив тебе перед царями
Й народами нести мій заповіт“.

І мовив я: „О, пане, глянь на мене!
Простак убогий, молоде хлоп'я!
Хто стане слово слухати невчене?
Кого навёрну, розворушу я?“

І мовив голос: „Від отсеї хвилі
Ти мій. Про все, чим досі був—забудь!“

Усе покинь, вір тільки моїй силі,
Мої слова нехай тебе ведуть.

„А що сумнився ти в мойому слові,
Так знай: нікого не навернеш ти;
Мов стріли б'ються об щити сталеві,
Так твій глагол о серць людських щити.

„На вітер будеш мій глагол метати.
Проповідати будеш ти глухим;
Де станеш ти, ніхто не схоче стати,
Що похвалиш, всім видасться лихим“.

І мовив я: „О, господи, я грішний!
Чи щоб спокутувать всіх вин моїх вагу,
Ти на сей труд важкий і безуспішний
В сій хвилі кличеш свого слугу?“

І мовив голос: „Не тобі се знати!
Не за провини я призвав тебе,
Не безуспішно будеш працювати,
А серце я в тобі скріплю слабе.

„Твоїми говоритиму устами
До всіх народів і усіх віків,
Твоїми я тернистими стежками
Вестиму своїх вибраних борців.

„Тобою я навчу їх відрікатися
Життя і світа для високих дум,
Сучасних нужд, погордя не лякається,
У світлу ціль зостріливши свій ум.

„От уст твоїх я пальцем доторкнуся
І вложу в них своїх глаголів жар
І нагострю твій слух, щоб як озвуся
Ти чув мій голос, наче грім із хмар“.

Я ниць упав. „О, чую, пане, чую!“
І серп я кинув, і пшеничний стіг,
І батьків дім, невісту молодую
І від тоді не бачив більше їх.

III.

Се оу Римѣ кричать под саблями половецкими.

Крик серед півночи в якімсь глухім околі.
Чи вмер хто,—свояки ридають по вмерлому?
Чи хто поранений конав в чистім полі?
Чи плачуть сироти ограблені і голі,
Без батька-матери, без хліба і без дому?

Невідомий співак походу степового...
Замість струн нап'яв він тетиви спижеві,
Давно забуту рать з сну будить вікового
І до походу знай накликує нового—
„За землю руськую, за рани Ігорéві“.

Давно забута рать в забутій спить могилі.
І Ігор спить і з ним все плем'я соколине;
Лиш крик поета ще лунав в давній силі,
Байдужість сірая куняв на могилі,
А кров із руських ран все рине, рине, рине.

IV.

Жены русьскія въсплакашася.

Де не лилися ви в нашій бувальщині,
Де, в які дні, в які ночі—
Чи в половеччині, чи то в князівській удальщині,
Чи то в козаччині, ляхчині, ханщині, панщині,
Руської сльози жіночі!

Скільки сердець розривалось, ридаючи,
Скільки звялили страждання!
А як-же мало таких, що міцніли, складаючи
Слово до слова, в безсмертних піснях виливаючи
Тисячолітні ридання!

Слухаю, сестри, тих ваших пісень сумовитих,
Слухаю й скорбно міркую:
Скільки сердець тих розбитих, могил тих розритих,
Жалощів скільки неситих, слів вийшло пролитих
На одну пісню такую.

V.

А любо испити шоломомъ Дону.

І досі нам сниться,
І досі маниться
Блакитного того Дону
Шоломом напиться.

Від роду до роду
Сю далеку воду
Ми співали-споминали,
Як мрію-свободу.

Як-би то нам з Дону
Та не було грому,
То вже-б ми над Бугом, Сяном
Не дались нікому.

Як-би то над Доном
Стали ми рядами,
Залізними панцирями
Сперлися з ордами!

Були-би ми „Полю“
Шляхи заступили,

Золотими шоломами
З Дону воду пили.

Було-б нас не рвала
Степовая птаха,
Як-би на Дону стояли
Чати Мономаха.

Ліниво, ліниво,
Як Донові хвилі,
Плили віки за віками,
Наш гаразд розмили.

Довелось таки нам
Над тим Доном стати,
Робітницькими валками
Байдаки таскати.

Довелось таки нам
До його застукать:
Під землею для чужого
Камінь-вугіль цюкать.

Довелось таки нам
В нім шукати броду:
Не шоломом, пригорщами
Пити з нього воду.

Довелось таки нам
З Дону дань приймати:
Бурлацькії шмати прати,
Босі ноги мити.

VI

АНТОШКОВІ П.

*Аще и языки апельськими глаголю, люб-
ве же не имамъ, кая ми есть польза?*

Діалект чи самостійна мова,—
Найпустіше в світі се питання.
Мільйонам треба сього слова,
І гріхом усяке тут хитання.

Мільйонам треба світла, волі,
Треба вміти, як їх добиваться.
Поки стогнуть кволі, мерзнуть голі,—
Нам в Параски ласки дожидаться?

Як твій брат із голоду вмирає,
А його ти накормити вступиш,
То чи ждеш, аж срібну ложку купиш,
Чи береш букóву, що він має?

Як твоя у річці тоне мати
І кричить: „Рятуй мене, Антошку!“
Будеш ти на гарний човен ждати,
Чи їй кинеш першу-ліпшу дошку?

Зви се діалектом, зви жаргоном
Тую дошку, ту букóву ложку,—

А вона лунає відгомоном
В мільйонах серць живих, Антошку!

Хай та мова вбога в славнім роді,
Хай московська, польська, чеська краща—
Поки служить матері в пригоді,
То вона культурі не пропада.

Хоч в сусіда там пиха богацька
У порфирі сяє та атласі,—
На чуже багатство ми не ласі,—
Ласа лиш твоя душа жебрацька.

Бідні ми, як коні на припоні,—
Збагатить нас труд на рідній ниві
В діалекті, чи хоч-би в жаргоні
Будемо багаті і щасливі,

Діалект,—а ми його надишем
Міццю духа і огнем любови,
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.

VII.

*На р'юках вавилонських, тамъ с'їдохомъ
и плакахомъ.*

На ріці вавілонській—і я там сидів,
На розбитий орган у розпуці глядів.

І ругався мені Вавілонців собор:
„Заспівай нам що-будь! Про Сіон! Про Табор!“

„Про Сіон? про Табор? їм вже чести нема.
На Таборі—пустель! На Сіоні—тюрма!“

„Лиш одну хіба пісню я вмю стару:
Я рабом уродивсь та рабом і умру.“

„Я на світ народився під свист батогів,
Із невольника батька, в землі ворогів.“

„Я хилиться привик від дитинячих літ,
І всміхаться до тих, що катують мій рід.“

„Мій учитель був пес, що на лапки став
І що лиже ту руку, яка його б'є.“

„І хоч зріс я мов кедр, що вінчає Ливан,
Та душа в мні похила, повзка мов бур'ян.“

„І хоч часом мов грім гримне слово мов,
То се бляшаний грім, що нікого не вб'є.

„І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя—раб! Але мозок мій—раб!

„Хоч я пут не ношу на руках, на ногах,
Але в нервах ношу все невольницький страх.

„Хоч я вольним зовусь, а як раб спину гну,
І свобідно в лице нікому не зирну.

„Перед блазнем усяким корюся, брешу,
Вольне слово в душі наче свічку гашу.

„Хоч тружусь день і ніч, не доїм, не досплю,
А все чую, немов я на панськiм роблю.

„І хоч труд свій люблю, а все сіпа гачок:
Ти прикутий до нього, мов раб до тачок.

„Хоч добра доробивсь, та воно лиш тяжить,
Мов чуже для когось мушу я сторожить.

„З ким в життю не зійдусь, все підляжу йому;
Так чи сяк вибирать—все найтяжче візьму.

„І хоч часом в душі підіймається бунт,
Щоб із пут отрястись, стати твердо на ґрунт,—

„Ах, то й се не той гнів, що шаблюку стиска,
Се лиш злоба низька і сердитість рабська.

„Вавилонські жінки, відвернувшись, ідіть,
І на мене здивовано так не глядіть!

„Щоб не впало прокляття моє на ваги плід,
Не прийшлось-би раба привести вам на світ.

„Вавилонські дівчата, минайте мене,
Хай мій вид співчуттям серце вам не торкне!

„Щоби вам не судилась найтяжча судьба,
Найстрашніша клятьба—полюбити раба!“

VIII.

Рече безумень в сердцї своємъ, яко нїсть Богъ.

Говорить дурень в серці своїм:

Єсть бог і єсть він богом моїм!

Його я в серці своїм чую,

В ньому я днюю, з ним ночую.

Він береже мене, мов мати:

Що я роблю, він мусить знати.

Що я роблю і що говорю;

Він в моїх радощах і в горю,

Він в моїх думках, в моїх мріях,

І в моїх жалоцях, надіях.

На нього я поклав надію,

І все, що дію, з ним я дію;

Що мовлю, в ньому коріниться,

Всіх моїх мислей він криниця;

І кожний відрух серця мого

Почався в нім і йде до нього.

Мене він любить, як дитину,

Пильнує, тішить без упину,

І всі мої діла нотує,

І шлях мій до мети простує.

Він світ створив і сонце й зорі,
Завісив землю у просторі,
Накрив її небес покровом—
Одним лише всевладним словом;
Своїм „Да будет“ всемогучим,
Немов дощу потоком рвучим;
Він скрізь на морі і на суші
Створив у зародочках душі,
Життя розсіяв незліченне—
А все для себе і для мене.

О, він ступнево йшов вправлявся,
Шість день до цілі наближався,
Поки створив найвищу пробу—
Мене—він на свою подобу.
Він дав мені весь світ у владу,
З його любови я не відпаду,
А навіть як згрішу, раб грішний,
Мене карати він не спішний:
Хоч як грізнеє пересердя,
Ще більше в нього милосердя.

Щоб згладилась моя провина,
Він дав за мене свого сина;
І щоб мої могутні крила
Не зупиняла, не гнітила
Важка матерії інертність,
Він дав душі моїй безсмертність,
Дав запоруку непохибну,
Що як умру, то не загину,

Що смерть моя не скін фатальний,
А хід до раю тріумфальний.

Єсть бог, я чую се, я знаю,
Його у власнім серці маю,
Його у твориві я бачу,
В своїй його знахожу вдачу:
Він в моїй совісті говорить
І мною нищить, мною творить.
Що я скажу, він „ні“ не скаже,
І що я звяжу, він те звяже.

Я часть його; де часть, там цілість
Я твір його, і творця вмілість
Його творіння виявляє:
Його дух з мене проявляє,
Його мисль в моїм слові чути;
Я всть, тому й він мусить бути.
Я в нім живу і з ним я вічний,
Як син, як складник органічний,
Як тон із гармонійним строем...

Говорить дурень в серці свбїм.

ІЗ КНИГИ КААФ.

I.

У сні зайшов я в дивную долину.
Було так ясно, тихо, легко в ній,
Що бачилось мені: не йду, а лину.

Смілася в пишноті весняній
Природа, пахощами вся облита,
І скрізь співав пташок незримих рій.

Сріблом на збочах хвилював лан жита,
Верхом шумів-гудів відвічний ліс,
В низу була величня тайна скрита.

В низу був луг, і з нього вітер ніс
Такі розкішні пахощі, що груди
Аж ширшали і дух у тілі ріс.

А йшли ті пахощі з квіток, що всюди
Росли-барвисті, дивних форм, яких
Мабуть ніколи не плекали люди.

Хиляючись до тих квіток палких,
Я чув, що й спів солодкий з них виходить,
Мов пасма тонів ніжних і м'ягких.

Між тих квіток дівчат багато ходить,
Всі в білому, в вінках і скиндячках,
І одна одну все за руку водить.

У всіх маленькі кошики в руках
І кожду квітку пильно оглядають,
Пестять і підливають на грядках.

Не рвуть квіток співучих, та зривають
Із кожної ростинок по листку
І бережно у кошики складають.

І бачучи забаву їх таку,
Я мовив: „На що ті листки, дівчата?
На лік, на страву їх рвете яку?“

І мовила одна: „Рвемо для свята!
І не на лік, бо для здорових се;
І не на страву—сита наша хата.

„А хто до уст листок сей занесе
І розгризе і сок його скоштує,
У того серце розкішшю стрясе;

„У того смілість душу напростує,
У того радість очі прояснить,
Турботи всі розвіє й пошматує.

„Твій сум, твою зведіру хоч на мить
Прогонить він; ти станеш, мов дитина,
Всю суть свою ти мусиш відмінить.

„Всім любий ти, хоч круглий сиротина,
І любиш всіх, щасливий в тій любові.
Кааф у нас зветься та ростина“.

Пішли. Та йдуть і мовлять інші дві;
„А ти не рад листків тих скоштувати
І занести їх там, своїй верстві?“

„Чи все в вас має лютість панувати,
Зневага до людства, погорда й їдь?“
І кинувсь я листки ті дивні рвати.

Ось вам пучок їх. Натє та гризїть!

II.

Поете, тям: на шляху життьовому
Тобі перлини-щастя не знайти,
Ні захисту від бурі, злив і грому.

Поете, тям: зазнати мавш ти
Всіх мук буття, всіх болів і унижень,
Заким дійдеш до світлої мети.

Поете, тям: лиш в сфері мрій, привиджень,
Ілюзій і оман твій рай цвіте,
А геній твій, то мідь сугестій, зближень.

Пророцький дар у тебе лиш на те,
Щоб иншим край обіцяний вказав ти,
А сам не входив у житло святе.

І серце чулев на те лиш взяв ти,
Щоб кождому в день скорби пільгу ніс,
І в горю слово теплев сказав ти.

Та з власним горем крийся в темний ліс!
Ніхто до тебе не простягне руку
І не отре твоїх кривавих сліз.

Та не міркуй, що ти родивсь на муку,
Бо й розкошів найвищих мавш часть,
У творчій силі щастя запоруку.

Усе, чого тобі сей світ не дасть,
Знайдеш в душі своїй ясніше, краще:
Найвищу правду і найбільшу власть.

Ото й минай все темне, непутяще,
Весь злудний блиск, тріумфи хвилеві,
Все підле, самолюбне і пропаще.

І бережи на своїй голові
Вінок незвятий чистоти і ласки
І простоти, мов квіти польові.

У маскарад життя іди без маски,
На торжище цинізмів і наруг
Виходь з лихтарнею з старої казки:

В ній щезне тіло, появиться дух,
Прозора стане явищ темна маса.
І будь ти людям не суддя, а друг

І зеркало й обнова. *Guarda e passa* *.

* Глянь—і минай (цитата з Данте).

III.

Дівчино, каменю дорогоцінний,
Затоптаний в болото, тванню вкритий,
Та й доси в бліску своєму нетлінний!

На тебе я дивлюся сумовитий:
Який багатий скарб чуття й любови
Марнується розтоптаний, розбитий!

Огонь, що так горить у твоїй крові
Нагадує мені часи старії,
Коли чуття не гнули ще в окови.

Така як ти колись в Александрії,
Співаючи по вулицях, ходила
Під іменем єгиптянки Марії.

І так як ти й вона тоді твердила:
„Усіх люблю! Чи бідний, чи багатий,
До мене йди і попускай вудила

„Своїм бажанням! Я не для заплати,
А через той огонь, що в жилах грає,
В свої обійми рада всіх прийняти.

„В кого жура сон ніччю пожирав,
Хто радощів не мав з ким ділити,
Хто пристрасти пожежею згарає,

„Хто в праці гнесь, без діл не може жити,
До мене йдїть? Я всім на своїм лоні
Дам рай—або про рай хоч хвилю снити.“

Благословлю уста твої червоні
І очі ті безсоромно огнисті—
Дві зорі на рум'янім небосклоні!

І груди ті прегрішні і пречисті,
І стан гнучкий і сміх—серпапок срібний,
Що закрива безодні горя млисті.

І лад той навіть клясти я нездібній,
Що впхнув тебе в безодню ту без тям:
З усею поганю він був потрібний,

Щоб розвалить міцну стіну між нами,
І дав нам здибатись і полюбитись
І розійтись розбіжними стежками.

Нераз іще твій вид мені присниться,
Нераз іще ім'я твоє кохане
Прошепчу я тужливими устами.

Благословлю тебе. Де лиш постане
Нога твоя, нехай там радість сяє,
Най сміх лунає, хоч і серце в'яне,

І ти не думай, що тебе чекає!
За тим, що щезло,—безхосенні жалі,
А на переді смерть усіх спіткає.

В бруднім заулку, в ясному шпиталі,
Чи в власнім ліжку, всім одна дорога!
Найкраща чвірка не заїде далі.

А ти не дбай, і доки тільки змога,
Сій радощі, плекай любовні мрії,
І жаль гони від свого порога

За прикладом Єгиптянки Марії.

IV.

Як голова болить!

Пожовклі карти

Рукопису старого помаленьку
Перебігають стомлені очі,
А в голові грижа́, немов павук
Снув сітки, немов штука́р у тьмі
Пускає сині, білі, пурпурові
Ракети, огняним млинком вертиться
То вказує в бенгальськiм світлі дикі
Якісь появи, що з тих карт пожовклих
Зриваються, немов осінні листя
Під подихом хуртовини...

„Прийшов

Святий Матвій у город людоджерів,
А люди ті такі звичаї мали:
Не їли хліба, не пили води,
А тільки жерли тіло чоловіче
І кров пили. А хто чужий траплявся
У город їх, то тут його хапали
І вивертівши очі, напували

Отруйним зіллям і в тюрму сажали
І клали їсти їм траву-отаву."

І вже щеза з-перед очей рукопис,
І ту страшну історію читаю
У власнім серці: як я заблукався
У город,—будь ім'я його прокляте!—
І повно мене отруйним зіллям
Як очі вибрано мені, щоб я
Не бачив, хто мене і по-що в'яже
І як замісто хліба довго-довго
Я годувався ілюзіям диким зіллям.

І ось я темний у тюрмі ридаю
І не за тим ридаю, що пропало;
Не за свободою, яка ніколи
Свобідна не була; не за тим щастям,
Що лиш у снах являлось та дразнило.
Лиш те болить мене, що зведений
До стану травоїдної худоби
Я тямки чоловіцтва ще не стратив.

Та ось бряжчать ключі, скриплять завіси,
Стукочуть кроки,—се сторожа входить.
Хтось шарпнув шнур, що в'яже мої руки,
І роздивля табличку, що до них
Прив'язана. „Три дні ще і тоді
Час буде вивести його.“

Пішли.

Мені не страшно. Що-ж, три дні! Могли б
І зараз брать.

А може... може там,
Далеко десь, по той бік Черномор'я
Маленька барка надува вітрила,
І в ній сидить спаситель твій, що чудом
Перепливе безодню і ввійде
В останню ніч у сю сумну темницю,
І верне зір тобі і скаже: „Встань і вийди!“

Ге-ге, колись в легендах так бувало,
Та не тепер! Не надійся нічого!
Мовчи і жди!

СТРАШНИЙ СУД.

Ну, а що, як справді правда,
Що панотчик в церкві править,
Що мене по смерті ангел
Перед божий суд поставить?
І засяде бог на троні
В блисках бур і гуках грому,
І всі штирі кінці світа
Враз поклоняться старому,—
Заревуть небесні труби,
Потрясуться всі основи
І мертвє все стрепенеться,
Дожидаючи обнови.
І що від нащада світа
Мало дух живий у собі,
Підійметься, не пропаде
Ні атом життя у гробі...
І потягне все на суд той,
Мов безмежні сиві хмари
І у-щерть сповниться міра
Плати добрим, злому—кари...
І відкриються всі тайни
Найновіші й найдавніші,—
Перед явністю такою
Затремтять найправедніші...

І не тільки кожне діло,
Але навіть кожне слово,
Кожний помисл, кожна похіть
Оживуть тоді наново.
І дістануть рух і голос
І мов військо нозліченне
Попливуть на суд—свідчити
Проти мене чи за мене?...

Щож, на судову розправу
З апаратом так безмежним
Стану я, слабий і грішний,
Певно з трепетом належним.
І скажу: „На суд твій, Боже,
Я стаю, земне створення,
І кладу перед тобою
Весь свій біль і все страждання,
Всіх ілюзій злудні блиски,
Всіх утіх марну приємність,
Всі надії, всі упадки
І всю гордість, всю нікчемність,
Розум весь і всю сліпоту
І всі вресі, всю схизму
І жало те невмируще
Критицизму й скептизму.
Боронитися не буду,
Бо ти сам все ліпше знавш,
Та яким мене створив ти,
То таким мене і мавш.“
„Замовчи!“—гукне з-за хмари
Голос божий дужче грому—

Все, що в, чому в й по що
Видно скрізь мені самому.
Патос твій смішний для мене
Дотеп твій не мід, а оцет;
А цю приказку латинську
Знаєш: *Sus Minervam docet?* *
Чим ти був, яким був, по що,
Всі твої утіхи й болі,
Всі твої гріхи й дурниці,—
Все було з моєї волі.
Все добро і зло, що в світі
Сіяв ти і доси сівш,
Все те був мій план, якого
Ти ні в зуб не розумівш.
А що ти сповнив задачу,
Що була тобі надана,
То прийми тепер заплату:
Входь у радість свого пана.“

Тут панотчики й владики,
Що клячатимуть довкола,
Позриваються на ноги
І насуплять грізно чола.
І враз крикнуть: „Боже отче!
Чи-ж подоба, чи-ж потреба,
Щоб сей грішник, сей вретик,
Атеїст ішов до неба?
Де ми сіяли пшеницю,
Сипав він кукіль невіри;

* Чи ж свині учити Мінерву?

Де щепили ми покору
Там він гордощі без міри;
Де ми груди надривали
Щоб добути скрухи лепту,
Його сміх, його наруги
Нас виводили з концепту.
Він ніколи не піддався
Ні намові, ні погрозі;
Він був вовк у твоїм стаді,
Був голівня в твоїм стозі.
Він троїв дитячі душі
Явно, славно і нагально!
Брать його до неба, Боже,
Се, їй Богу, нелояльно.
Ми-ж твою сповняли волю,
Що стоїть в письмі святому,
Ми з твого заповіту
Не вронили ні атому,—
А сей жевжик тут нас буде
Ще стягати із котурнів!..
Ні, його зрівнявши з нами,
Ти нас мавш всіх за дурнів.
Ми на се незгідні, ми, що
Скрізь стежки твої простувм!
Твоїм іменем ми проти
Твого суду протестуєм“!

Пан біг довготерпеливий
Вислуха всю ту тираду,
І всміхнеться добродушно
І таку їм дасть пораду:

„Цитьте, діти! Тут не сеймик,
Щоб ревли ви і кричали!
Ви ж у небі де немав
А ні болю, ні печали.
Опозицій та обструкцій
Тут робить вам непрактично;
В своїм небі я ряджуся,
Вибачайте, деспотично.
Тут я поїзду кондуктор,
В який хочу кого клясі
Посаджу, а пасажерам
Іншим всім до того засі.
В моім небі місця много,
Всяких треба тут професій,
І багато пасажерів
Їде в моєму експресі.
Для овечок препокірних,
Для коров молокодайних,
Для пташок усіх співучих
І для їх заслуг звичайних,
Для волів, що весь вік пріли,
Скиби краючи й загопи,
І для всякої худоби
Є окремі тут вагони.
Там їм плата по заслuzі,
Море радощів готових,—
Але мусить-же зо мною
Їхати хтось із особових.
Вас я, дітоньки, шаную,
Та одна моя вам рада,

Щоб держались ви, як добрі
Пастирі,—свого стада.
А компанію для мене
Вибирати вам буде трудно;
А мені в компанії з вами
Вибачайте, було-б нудно.
Чи я вас за дурнів маю,
Се лишіть мені на волю,
Та себе за дурня мати
Я, їй богу, не позволю.“

Тут я попрошу о слово
І скажу: мій боже правий!
Присуд твій мені неясний,
Та занадто він ласкавий.
Хоч то, певно, не моя річ
Поправляти присуд божий,
Та боюся, до твого
Я експресу не пригожий.
Компаніста я немудрий
Для небесного салону
І готов так, як у зёмних,
Часто випадати з тону.
А по-друге, ти-ж подумай:
Для якої то паради
Серед твоїх найвірніших
Слуг почнуться свари й звади?
Я-ж добродіїв сих знаю:
Не дадуть вони спокою,
Шепти, чёрнення, доноси
В небі попливуть рікою;

Будеш мати тут протести
І соборчики й обиду,—
Вигризуть мене із неба,
А тобі нароблять стиду.
А нарешті—вибач, боже!—
Не кортить мене до раю;
Твоїх розкошів небесних
Я, їй богу, не бажаю.
Не кортить мене ні вічний
Серафимський спів похвальний,—
На такі високі співи
Я зовсім не музикальний.
Не кортять мене небесні
Псальми, гімни й акафісти,—
В їх бомбаст ану-ж я схочу
Підпустити зойки й свисти?
Та й твої співці й поети
Не зовсім мені до речі,
Починаючи Давидом,
А кінчаючи Львом Печчі.
Та й компанія, твої ті
Херувими, Серафими,
Шестокрилії почвари—
Що мені балакать з ними?
Та й апостоли і учні,
Корифеї всі небесні,
Як поглянуть ближче, боже,—
Страх вони неінтересні.
Сам Петро, чого він варта,
Що Христа в біді відрікся!

І весь збір їх, що в годину
Скрути в страху геть розтікся!
Або ті твої аскети
Сухоребрі та немяті,
Ті фанатики, до людських
Благ ненавистю підшиті,
Ті отці, апологети,
Догматисти, каноністи,
Інквізитори, що вміли
Ігне, фегго* в душу лізти.
Або й ті, що з твоїм словом
На устах—всі землі й море
Заповняли й скрізь ширили
Темноту, гризню і горе,
Покривали здирства можних,
Але вбогих дерли й тисли
І хрестом твоїм вбивали
Вольне слово й вольні мисли!
Адже будши консеквентним
Ти їх мусиш пригорнути,—
То-ж подумай, як мені тут
В товаристві з ними бути?
Та се ще не все; можливо,
Що тут різніі порядки
І на всяку бранжу, боже,
Єсть окремі сепаратки.
Але жити в твоїм небі
І втішатись і співати,—
Господи, то скільки-ж треба-б

* Огнем, залізом.

Напихати в уха вати,
Щоб не чути криків, стогнань
І проклять, докорів лютих
Тих нещасних, там у пекло
Звержених у тьму й закутих!
Щоб не чути відгомону
Всіх тих мук і озвіріння,
Що були мов контрапунктом
Всього твого творіння.
Ні, почуються й крізь вату,
Крізь найгрубший мур зі стали
І нема таких віддалень,
Щоб лунати перестали!
І нема таких розкошів
І екстаз і раювання,
Щоб мені не затроїли
Їх пекельні стогнання.
Дай мені в найвищій раю
Ще на вищій раю надію,
Та при думці про ті звуки
Я, їй богу, одурію.
Ні, пусти мене, мій боже,
З сього світлого округа
Там, де тягне грішна вдача
Й життєва мене заслуга,
Там, де боротьба невпинна
Без побіди і без слави,
Де покута віковична,
Та без пільги й без поправи.
Правда, в той огонь пекельний

Що пече без тіла душі,
В ту смолу і кров, де грішні
Клекотять, немов галуші,
У ті добрі сірковії,
В червяки ті невмирущі
В ті гадюки, скорпіони
Та почвари всякі злющі
Я не вірю, і в чортяків
Тих рогатих та хвостатих,
Що без всякої причини
Мучать бідолах проклятих.
Та я знаю инше пекло,
Коштував його не мало
За життя,—ще й досі смаку
Трохи з нього позостало.
Знаю, як смакує скрута
В безвідрадній самотині;
Хліб, що ворог із призи́рством
З ласки кине сиротині;
Безнадійність, що розбити
Рада-б те життя мізерне;
Жаль учинку, що раз стався
І вже в небуття не верне;
Як довкола тебе зрада
Стане муром непрохідним
І як сам собі здався
Підлим, низьким і негідним.
Все те степенуй, о боже,
По твоїй всесильній волі
І пусти мене у вир той

До товаришів недолі.
Там знайду я товариство
Більш до смаку й до вподоби,
І на сльози і на кпини,
І до сміху і до злоби.
Там знайду завзяте плем'я,
Люд свободний і гулящий,
Повний сили й волі, вицвіт
Роду людського найкращий:
Всіх музик і всіх поетів,
Що воно й любов співали,
Всіх філософів, що пута
Догматизму розбивали,
Всіх вретиків, усяких
Перелому піонерів,
Бунтарів і гайдамаків,
Всяких революціонерів,
Всіх, що власне чоловіцтво
Окупляли слізьми й кров'ю
І всіх тих, кого любив я
В житті грішною любов'ю.“
„Дурню!—крикне голос божий,—
Що ти слів тут набалакав,
Пекла просиш ти у мене
Як-би був я пекла ктитор;
Просиш мук і болів, як-би
Я був кат і інквізитор.
Випрошавшся від раю,
Мов від царського салону
І боїшся серед ясних

Пань там випадати з тону.
Ще й не бачивши, ти моїх
Вибранців на глум здіймавш!
Слухай, хлопче: Я питаю,
За кого мене ти мавш?
Я гадав, що ти піднявся
Духом по-над ту худобу,
Що собі і бога й чорта
Творить на свою подобу:
Що крізь часове й тілесне
Ти проник в духове й вічне
І відкинув шкарлупіння
Грубо-антропоморфічне.
Чей-же на землі недаром
Я гострив тебе як бритву,
Посилав тебе у мир свій
І гоняв тебе у битву
І водив тебе як треба
На вершини й на низини,
Щоб ти був одним з мові
Доборової дружини.
Не плети-ж тепер дурниці,
А збери в одно огнище
Всі думки і всі бажання,
На їх крилах як найвище
Підіймись, напруж всі сили,
Безмір обіймай душею
І в найвищій тій екстазі
Злийся з сутністю мовю!“
Сі слова впадуть на мене,

Наче дощ густий, огнистий,
Спалять сумніви й тривогу,
І я встану ясний, чистий
І почую в собі силу
І безмірну духа владу,
І перед найвищим Духом
В пориві любови впáду.
Всі думки і всі бажання
Я зберу в одно огнище
І на крилах Іх я стану
Підійматся вище, вище...
І уже весь безмір стане
Перед моїми очима,
Наче карта розікрита,
Наче світло, що не блима,
Тільки рівно-рівно леться,—
Щезнуть загадки і межі,
І полетять щастя в душу,
Як безмірний блиск пожежі,
Я ростиму й сам в безмежність,
Все проникну, все прогляну,
Все скоштую—вище—глибше—
І розвіюся в нірвану.

VI.

ПО-ЗА ЗБІРКАМИ.

ВЕСНЯНА ЕЛЕГІЯ.

Весно! ти мучиш мене! Розсипавшись сонця промінням,
Леготом теплим пестищ, в сині простори маниш;
Хмари вовнисті, немов ті клубочки, шпурлявш по небі
І мов шовкові нитки, дощ із них срібний снуєш.
Сірую грудку землі ти підкинеш у море блакитне,
І в жайворонкову трель грудка розсиплеться вмить.
Ти журавлиним ключем навертавш нестерпную тугу,
Мрії про вольний простір, щастя далеке мов.
Ти лебединим крилом кришталевії хвилі скородиш,
Чую їх плеск аж у сні я на блакитній ріці,
Бачу, як чайкою ти колихавшись над глибиною,
Як над широким Дністром гнешся лозою к воді.
Весно! ти мучиш мене! Мільйонами кольорів, тонів,
Ліній і творів кричиш: воля і рух, і життя!
І мов безсиле стебло в бистрини ту ти рвеш мою душу,
В серці зів'ялім, черствім будиш нові почуття.

Будиш бажання, яким не справдитись, освітлюєш пустку,
Ніжно гойдавш в гілках осамотіле гніздо.

Пильно, скиливши лице, роздувавш пригасле огнище;
Свистом від гаю зовеш, наче мій друг молодий.

Ні, не мені вже гулять по тім гаю, мій друже-соколе,
Ні, не мені вже зайцём в зелень пахучу нирять!

Серце тріпочеться ще, і у грудях кров б'ється живіше,
Та напосіли літа, давить життя тяготá.

Мрії безумні, немов той табун, вигравають по полю,
Гриви на вітер—і ржуть, дзвінко копитами б'ють.

Ах, та це мрії, чуття лехкокрилі, барвистії діти,—
Але тверда їх рука в поводах цупко держить.

Хвилька, і ляск батога, і жорстоке, понуре „ніколи“!
Праця, і чар весь мине! Весно! ти мучиш мене!

ПРОЛОГ

до поеми „Мойсей“.

Народе мій замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожу,
Людським призи́рством ніби струпом вкритий!

Твоїм будущим душу я тривожу...
Од сорому, який нащадків пізніх
Палитиме, заснути я не можу.

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїздних?

Невже по-вік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм

Тебе скував і заприсяг на вірність?
Невже тобі лиш не суділось діло,
Що-б виявило сил твоїх безмірність?

Невже задармо стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю,
Тобі офіруючи душу й тіло?

Задармо край твій весь политий кров'ю
Твоїх борців?—йому вже не пишаться
У красоті, свободі і здоров'ю?

Задармо в слові твому іскряться
І сила й м'яккість, дотеп і потуга,
І все, чим вгору може дух піднятися?

Задармо в пісні твоїй лється туга
І сміх дзвінкий і жалощі кохання,—
Надій і втіхи світляная смуга?

О, ні! не самі сльози і зітхання
Тобі судились... Вірю в силу духа
І в день воскресний твого повстання!

О, якби хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює, огнем живущим буха!

О, якби пісню вдать палку, натхненну,
Що міліони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

Якби!.. Та нам, знесиленим журбою,
Укритим сумнівами, битим стыдом,
Не нам тебе провадити до бою.

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вперешся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.

Прийми-ж сей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри, хоч гіркий та вільний;
Твоїй будущині задаток, слізьми злитий,
Твоєму генію мій скромний дар весільний.

ЧЕСТЬ ТВОРЦЕВІ ТВАРИ!

(Уривок).

Коли у прасвітовій темній хмарі
Крутилося усе в безумному безладі,
І всі живла немов шаленії вихри
Клубились, билися в безцільний дикій зваді
І рвалися в простір і гривами трясли
Огненими, лиш спустошінню раді,
Тоді ще не було його.

Коли в тій бурі звіялись атомів міріади,
І покотилися в безмірі ясні кулі,
І потяглись хвостами зір плеяди,
І молочні дороги в тих світів намулі,
І усталилася вага важенна
На етері тонкім, і рух безмежний
Став правильний, до цілоти належний,
І цілість стала ясна і блаженна,—
Ще не було його.

Коли земля в горючій мряці кисла
І укладалися всі сили в повну звязь

І тьма предвічннн всю ту масу тисла,
І клекотів огонь і в парі грузь пеклась,
І колихалося кипуче море глини
І піврідкі ще маси гір
Немов гігантські хвилі то в безмір
Здіймалися, то бовтались в долині,—
Ще не було його.

Коли земля устоялась і море
Заперлося в могутні береги,
Ще лиш Вулкан предвічний в неї боре
Нутро й здвигав гори як стоги,
І лавою руйнує все, що мляве
Наслоїлось у водах, намулах,
І потряса тверді Землі підстави
І валить те, що сам у гору тяг,—
Ще не було його.

Коли відвічні мли густі протали
І соняшна вказалася блакить,
Понурі хмари сонцем рожевіти стали
І море тихо й шум лягав спочить,
І в намулах огрітих щось нове
Щось мляве, м'яжке, вохке, слизьке
Ворушиться, зацьовуватись стало,
І все росло і більшало й зростало,—
Ще не було його.

1908.

Знов кличеш ти мене, моя богине,
В непроходимі нетрі тих часів,
Де правда родиться і правда гине
І де луна ігровище бісів.

У світ краси й гидоти, в море сине,
В оркани злуд, у тайники лісів,
В вир пристрастей, що вік не стине,
І в заколот небесних поясів.

Нехай і так! Підем, моя ти люба!
Скоштуємо ще раз утіх земних,
І зирнемо в той клин, де всьому згуба.

Ще раз пройдем по сховищах тісних,
Де жах, і жаль, і мрії, й дійсність груба
І втомимось і заснемо по них.

1908.

З М І С Т.

Франко-поет. М. З е р е в.	V
З ВЕРШИН І НИЗИН (1893).	Стор.
Гімн („Вічний революціонер“)	3
„Гримить! благодатна пора...“	5
„Земле моя, всеплодющая мати...“	6
„Нехереглядною юрбою...“	7
„Безкраї, чорні і сумні...“	8
„Догорають поліна в печі...“	9
Пісня геніїв ночі	10
„Не люди наші вороги...“	12
Беркут	13
Каменярі	15
Іділія	18
Повдинок	22
З поеми „Нове життя“. Пролог	28
ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ (1896).	
„Твої очі мов те море...“	33
„Безмежнеє поле в свіжному завої...“	34
„Не минай з погордою...“	35
„Я не жалую на тебе, доле...“	36
„Розвійтеся з вітром...“	37
„В Перемишлі, де Сян пливе зелений...“	38
„Червона калина, чого в лузі...“	41
„Чого являєшся мені...“	42
„Як віл в ярмі...“	44
„Сипле, сипле, сипле сніг...“	45
„Матінко моя“	46
„Поклія тобі, Буддо“	48

МІЙ ІЗМАРАГД (1893).		Стор.
Декадент		53
Притча про життя		55
Притча про віру.		59
„Серцем молився Мойсей...“		61
Поворож мені...“		62
З цікля „До Бразилії“		63
ІЗ ДНІВ ЖУРБИ (1901).		
„Коли часом в важкій задумі...“		67
„Не можу забути...“		68
„З усіх солодких любих слів...“		70
„Я не скінчу тебе...“		73
„У долині село...“		74
„Над великою рікою...“		75
З поеми „Іван Вишенський“		78
SEMPER TIRO (1906).		
Semper Tiro.		83
„Благословенна ти...“		85
„О, розстроєна скрипка...“		86
Лісова ідилія. Уривок з поеми.		77
Н а с т а р і т е м и:		
І. „Блажен муж“		91
ІІ. „Було це три дні...“		92
ІІІ. „Крик серед півночі“		95
ІV. „Де не лилися...“		96
V. „І досі нам сниться...“		97
VI. Антошкові П.		99
VII. „На ріці Вавилонській...“		101
VIII. „Говорить дурень...“		104
І з к н и г и К а а ф:		
І. „У сні зайшов я...“		107
ІІ. „Поете, тям...“		110
ІІІ. „Дівчино, каменю...“		112
ІV. „Як голова болять...“		115
Страшний суд		118

Білецького О.І.

ЗК - 1111 рк